

RIIGIKOGU

8. istungjärk **Protokoll nr. 175 (33).**

1922. a.

Sisu: 1. Päewakorra wastuwõtmine. — 2. Teadaandmine muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. 3. Teadaandmine Riigikogu liigete puudumiste kohta Riigikogu koosolekuilt nowembrikuul. — 4. Teadaandmine komisjonidesse antud seaduseelnõude kohta. — 5. Eesti sotsiaaldemokraatlike tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek sõjaministrile lennuwäe asjus. — 6. Ise-seiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele haridusministeeriumi tegewuse kohta õpetajate Lomp'i ja Mets'a ametist tagandamisel. — 7. Koosoleku lõpetamine.

Riigikogu koosolek 7. detsembril 1922. a. kell 10 h.

Kokku on tulnud 78 Riigikogu liiget.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem.**

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus.**

Walitsuse loosis: Riigiwanem **J. Kukk**, sõjaminister **J. Soots**, teedeminister **K. Ipsberg**, haridusminister **A. Weiderman**, kohtuminister **J. Reichman**, töö- hoo- lekandeminister **Chr. Kaarna**, siseminister **K. Einbund**, põllutöominister **B. Rostfeldt.**

Koosolek algab kell 10.10 min.

1. Päewakorra Juhataja **A. Kerem** wastuwõtmine. **rem:** Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud. Kas tehakse ettepanekuid tema muutmise kohta?

J. Piiskar (is.): Meie rühma poolt esitati eile üks arupärimine, kuid seda pole päewakorda wõetud.

Juhataja **A. Kerem:** Riigikogu juhatusel on teatada, et peale selle, kui päewakord oli kokku seatud ja wälja saadetud, tuli weel sisse arupärimisi, mida ei saadud tehnilistel põhjustel päewakorda wõtta. Päewakorra kohta ettepanekuid ei ole, loenta wäljajagatud kujul wastuwõetuks.

2. Teadaandmine Juhataja **A. Kerem** muudatuste kohta **rem:** Enne päewakorra juurde asumist on juhatusel teada

Riigikogu koosseisus.

anda, et rkl. Semm on

Riigikogust tagasi astunud ja et juhatusel poolt kutse on saadetud sama nimekirja järgmisele kandidaadile Piirisild'ile. Peale selle on kohtuotsuse põhjal Riigikogust wälja langenud rkl. Kägu, kelle asemele on wastawa walimisseaduse paragrahwi

põhjal kutse saadetud kristliku rahwaerakonna walimisnimekirjade järele järgnevale kandidaadile Aleksander-Leopold Raudkepp'ile.

Samuti on wälja langenud Riigikogust kommunistlike rühma liige Andrejew, ning wastawa walimisseaduse paragrahwi põhjal on kutse saadetud põllumeeste kogude walimisnimekirjade järele kandidaat Alfred Maurer'ile, sest et eelmine kandidaat Johan Pitka oma tagasiastumisest teatas.

3. Teadaandmine Sekretäär **T. Riigikogu liigete** **Kalbus** (loeb): puudumiste kohta koosolekuilt nowembrikuul.

Amberg, O. on puudunud isiklistel põhjustel 5 koosolekult.

Andrejew, S. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Andrejew, S. on puudunud teatamata põhjustel 3 koosolekult.

Arro, Chr. on puudunud isiklistel põhjustel 1 koosolekult.

Ast, K. on puudunud riikliste ülesannete täitmisel 9 koosolekult.

Astrem, R. on puudunud isiklistel põhjustel 6 koosolekult.

Astrem, R. on puudunud teatamata põhjustel 3 koosolekult.

Asson, E. on puudunud haiguse pärast 3 koosolekult.

Baars, K. on puudunud isiklistel põhjustel 6 koosolekult.

Birk, A. on puudunud haiguse pärast 6 koosolekult.

Birk, A. on puudunud riikliste ülesannete täitmisel 3 koosolekult.

Bock, M. on puudunud teatamata põhjustel 3 koosolekult.

Ernits, W. on puudunud isiklistel põhjustel 8 koosolekult.

5. Eesti sotsiaal-demokraatlike tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek sõjaministritele lennuwäe asjus.

(Arupärimise-ettepaneku tekst:

„Lennuwäest huwitatud rahwahulkades ja asjaolusid ligemalt tundjates ringkondades ei olda sellejuures enam kahewahel, et seal suur ja hädaohtlik

korralagedus aset on wõtnud, mis paratamata tuleks kõrwaldada. Seda tunnistab väljaspoole kohutaw pikk õnnetuste rida:

2. now. s. a. kukkus Lasnamäe lennuväljal lipnik P. alla, kus juures lennumasin „Newpert“ puruks langes, kuna lendur õnneks eluga pääsis, kuid muidugi wigastusi sai. Kolm nädalat warem, see on 9. oktoobril s. a. kukkus lendur W. lennumasina „Halberstadt'iga“ alla, lendur pääsis eluga, kuna masin nõnda suuri wigastusi sai, et põhjalik ümberehitamine mööda pääsemata on. Umbes 4 kuud tagasi kukkus Tartus lendur A. maha. Masin kukkus täitsa puruks, kuna lendur elukardetawalt wigastada sai. Suwel kukkusid kaks weelennumasinat puruks, wahet oli umbes 2 nädalat. Esimene — „Short nr. 38“ — kukkus täitsa rusudeks, kuna inimesed õnnelikult kergemate wigastustega pääsesid. Teisel kukkumisel — „Short nr. 26“ olid masina wigastused vähemad, kuid mootormeister A. sai raskesti wigastada, et ta selle tagajärjel paari päewa pärast haigemajas suri. — Wabariigi aastapäewal, 24. weebr. s. a. käsutati ka 3 weelennumasinat Jaani kiriku ümber tiirlema, sest seal oli ju paraad! Kuid laht oli ajujääd täis, masinate tulimised kandepaadid jooksid wastu jäätükisid puruks. Jää oli kõigile näha, ainult lennuwäe käsutaja ei näinud seda, õigemini ei hoolinud sellest, wõi temal oli kõrgema ülemuse käsk nõnda talitada... Üks nendest kolmest lennumasinast kukkus Paljassaarel maha ja sai suuri wigastusi. — Minewast aastast on meeles lennumasina „E-R. 8“ rusudekskukkumine, kus lendur ja mootormeister surma said. — Need on awalikuks saanud õnnetused, arwatawasti aga mitte kõik, sest neid asju hoitakse harilikult awalikkuse eest warjul, salajas.

Õnnetused on sedawõrd sagedad ja lennuwäes teeniwate inimeste elu sedawõrd hädaohus, et sellest asjast waikimine kuritegu oleks. — Kui suur riigi warandusline kahju selle juures on, seda ei wõi arupärijad teada, seda teab sõjami-

nisteerium. Arwatawasti ulatab aga kahju kümnetesse miljonitesse, sest iga lennumasin maksab miljonid. — Waranduse kahju käswab seda suuremaks, kui arwesse wõtta ka seda kahju, mis Daanist ostetud nõndanimetatud „Saksa laadi“ lennumasinate ostmiste ja parandamiste läbi on tekkinud. Asjatundjad kinnitawad, et nende masinate eest wäljaantud raha nagu wette olla wisatud, ja seda oli nimelt 8 miljoni marka! — Ostmise puhul ei ole masinaid proowitud ja meie lendurid nendega õhku tõusta ei söanda. Aparaadid seisawad tarwitamata, see on neid parandatakse ja ehitatakse ümber, neile pannakse alalõpmata uusi miljonid juurde. Mõned neist on üle angaari läwe tõstmise puhul kildudeks kokku langenud, ühegagi ei ole pikemat teekonda lennatud, kuna neid aga juba üle aasta eest ja tagant on „remonteeritud“ ja „renoweeritud“. Ka nõndanimetatud „riiklisel lennul“ Tallinnast Warssawi ei tarwitatud neid masinaid, waid lennati wanadel masinatel. Isegi näitusel auhinnaga kroonitud, täitsa ümberehitatud lennumasin on — õndunud proowi järele — jällegi „uuesti ümber ehitada“ antud.

Niisuguste asjaolude juures on wõimatu oletada, et Eesti lennuwägi neid ülesandeid korralikult täita suudab, mis loomulikult tema täita langewad. Sellepärast paneme Riigikogule ette, järgmise arupärimisega sõjaministri poole pöörata:

1) Kas on sõjaministril teada, et õnnetused ja kahjud lennuwäes sagedad ja suured on ja et neid lennuwäe asjatundmata juhtimise süüks tuleb lugeda?

2) Kas on sõjaministril teada, et Daanist ostetud masinad kõlbmatad on ja et neist ka ümber ehitades asja ei taha saada, kuna ümberehitamise kulud uute masinate ostuhinnani tõusta ähwardawad?

3) Mida mõtleb härra sõjaminister ette wõtta, et lennuwäe olukorda nendes suhetes parandada?

28. now. 1922 a.

(Allkirjad) M. Martna.

A. Jõeäär.

A. Palwadre.“)

Sõna on arupärimise põhjendamiseks rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Arupärimine on kõigile paljundatult kätte saadetud, nii et mul seda enam ette lugeda ei maksa. Arupä-

rimise sisu on nimelt see, et meie sõjaministrilt teada saada soowiksime, missugustel põhjustel meie lennuwäe õnnetused wõrdlemisi nii sagedad on ja teiseks, kuidas on lugu Daanimaalt ostetud lennumasinatega. Nagu teada on nende lennumasinade üle kõneldud ajakirjanduses ja ka suusõnaliselt liigub nende seas, kes lennuwäeasjandusest huwitatud on, selle üle väga mitmesuguseid juttusid. Mitte ainult, et see Riigikogu liigete soow on selle asja üle selgust saada, waid ka sõjaministrile tohiks arupärimine soowitaw juhuse olla, kus ta sellesse asjasse piutuwaid seletusi wõib anda. Sellest seisukohast wälja minnes tohiks minna oletada, et rahwasaadikud meie arupärimist toetaksid. Ma ei taha asja juures mitte kauem wiibida, waid panen ette, et Riigikogu arupärimise-ettepaneku vastu wõtaks, nii et meie selle arutamisele wõiksime minna.

Juhataja A. Kerem: (Hääletatakse.) Arupärimise-ettepanekut on toetanud kaugelt üle 25 Riigikogu liikme, seega on arupärimise-ettepanek vastu wõetud. Sõna on sõjaministril wastamiseks.

Sõjaminister J. Soots: Lugupeetud rahwasaadikud! Käesolew arupärimine oli päewakorras nädal tagasi, ühtlasi on ka teada, et selle arupärimise sisu eelarwe arutamise puhul rkl. Martna poolt ette kantud sai. See asjaolu andis minule wõimaluse selle küsimuse kohta materjaali soetada, nõnda et ma täna kohe arupärimise peale wastata wõin. Nagu teada, on pahemalt poolt katsutud sagedasti niisuguseid arupärimisi läbi wiia, mis õieti asja ei selgita, mis sagedasti lööksõnadest koos seisawad ja mille wastamise juures ehk oleks pidanud andma neid teateid, mis muidu mõned wälissaatkonnad raha eest oleks pidanud muretsema. Wastutamata opositsioonist on see väga arusaadaw, sest et need isikud seisid wälisriikide teenistuses, said sealt raha, instruksioone ja muidugi selle raha eest pidid nad sarnaseid arupärimisi ette panema, ja sellega seda informatsiooni materjaali muretsema, mis wälissaatkondadel tarwis läheb. Kui waadata käesolewat arupärimist, siis tema just niisuguste hulka ei kuulu, aga siiski mõned tundemärgid selleks on tal küll. Ei saa ju muudeks nimetada, kui lööksõnadeks sarnaseid sõnu, nagu „hädaohust“, „kohutawast pikast õnnetustereast“ jne., mis siin arupärimises leiduwad. Niisama, kui

wastata otsekohe puudutatud küsimuse peale, mispärast lennuwägi ei suuda neid ülesandeid täita, mis tema peale loomulikult langewad, nagu siin arupärimises on öeldud, siis tuleks muidugi ka seletada, missugused need loomulikud ülesanded meie lennuwäel on ja muidugi mitte rahual, waid ka sõjaajal. Teiste sõnadega tuleks siin selgitada lennuwäe sõjaplaani. Ma arwan, et Riigikogu liikmed sellest aru saawad, et niisuguseid wastuseid siin awalikul koosolekul ikka teada anda ei wõi. Seda wõiks wast teisel teel selgitada, sest see materjaal, kui ma siin selgitaks, missugused meie lennuwäe ülesanded sõjaajal on, kuidas suudab ta neid täita, see oleks väga kallis informatsiooni materjaal nende, kes Eesti sõjawäe organisatsioonidest huwitatud on. Sellepärast, üle minnes wastamisele, luban wastata selle arupärimise peale mitte nii täpselt.

Kõige pealt tahaksin peatada lennuwäe juures üldiselt. Lennuwägi praegusel ajal on kaunis wälja arenenud, lennuwäes on väga mitmesugused aparaadid. Nagu mereteel leiata teie wäikseid mooforpaate, suuri soomuslaewu, nagu teie automobiilide hulgas näete wäikeseid autosid ja ka väga suuri weoautosid ning soomusautosid, nõndasama on ka lennuwäes lennuaparaadid väga mitmesugused. On wäikesed aparaadid, on suured, mis kaugema maa peale wõiwad lennata, on lennukid waenlastega sõdimiseks, on ka lihtsalt bagaashiwedajad. (J. Piiskar (is.): Kas niisuguseid ka on, mis üldse ei lenda?) Muidugi on niisuguseid ka olemas, igas lennuwäes tekiwad teatawa aja järele rikkiläänud ja wanad aparaadid, mis siis muidugi enam lennuks ei kõlba. Sellepärast siis selle järele, missugused ülesanded lennuwäel harilikult on, selle järele on ka väga mitmesuguseid aparaadi tüüpisid olemas. On lennumasinad, mis kummi Warssawini ehk Moskwani lennata wõiwad, on ka niisuguseid, kes nõnda kaugemale ei suuda lennata. Ühedel on sellest küll, kui seal häid kuulipildujaid peal on, teistel on aga tarwis, et nemad rohkem pommisid kanda wõiks. Üks asi milles aga lennuaparaat autodest kui ka laewadest lahku läheb, on see, et nemad õhus keerlewad ja sellega õhus mitte seista ei wõi, nagu maa peal automobiilid ehk merel laewad. Sennikaua ei ole weel niikaugemale jõutud, et lennuaparaadid õhus seista wõiksid, on arusaadaw, et siis, kui seal aparaat rikki

läheb, et ta siis alla kukub. Sellepärast peab ütlema, et igal maal lennuvägedes äpardused palju sagedamad on, kui laewadel, raudteel jne.

Ma tahaks peatada natukene ka Eesti lennuväe juures. Eesti lennuvägi on väga noor. Ta sai asutatud sõjaajal, kus kõige esimeseks lennuaparaadiks oli üks lennuki kere, mis Tartust leiti, ja warsti lasti ka üks waenlase lennuk maha, millest teine Eesti lennumasin sai. Need kaks olid esimesed lennuaparaadid, neid hakati korda seadma ja parandama, muidugi saime warsti ka väljamaalt lennukid juurde, aga siis, et meil lendurid väga vähe oli, tuli asuda nende õpetamise juurde, tuli instruktore palgata ka väljamaalt.

Töö edenes, aga nõudis aega, ja sellepärast sai lennuvägi enam ehk vähem korda ainult wabadussõja lõpuks.

Nõnda, et suurel määral meie lennuvägi ei suutnud wabadussõjast osa wõtta. Rahuajal pidi meie lennuasjandus edasi arendatud saama, kuid siin tekkisid mõnesugused äpardused, mis olenesid mitte üksi sellest, et meil tuli ka lennuväge demobilisatsiooni puhul kokku tõmmata, waid äpardused tekkisid ka muudest põhjustest. On ju teada, et mõned meie inimesed, kui nad Soome wõi mujale sõidawad, pistawad ikka napsi tasku. See haigus oli hakanud ka meie lennuväele külge. Nad sõitsid Soome ja tegid sedasama. Aga kuna see tsiwiilinimestele, nii ütelda, ilma suurema nuhtluseta läbi läheb, tuli lenduritele siin nuhtlus väga raske. Nimelt, kes pidi lennuväest lahkuma, kellele määrati 30 päewa aresti, kuna lennuväe juht kohalt tagandati. Tema asemele asus maawäe kapten, mille tagajärg oli see, et aparaatisid enam õhus ei nähtud. Muidugi üleastumisi tuleb nuhelda, kuid asja tuleb ikkagi nii korraldada, et wäeosa sellega ära ei lõhutaks. Minu ajal tegid lendurid ka eksitusi, läksid ülekaite, kui nad kapellmeister Reeder'ile munakorwi saatsid. Mina nuhtlesin neid ka selle eest, kuid ei lõhkunud mitte lennuväge ära ja lendurid, kes sel ajal teenisid, teeniwad ka praegu, ning lennuvägi ei ole sugugi kannatanud, waid on ikka päew-päewalt kõwenenud.

Sel ajal, kui mina asusin sõjaministeriumi juhtimisele, oli lennuvägi just kõige halvemas seisukorras. Nagu ma juba nimetasin, oli sel ajal lennuväe eesotsas maawäe kapten, kes selle järele waatas,

et seal kord oleks, kuid kes lennuasjandust sugugi ei tundnud. Sellepärast ei teadnud lendurid, kas saab meil tulewikus üldse lennuväge olema. Sellepärast siis, kui mina asusin sõjaministeriumi juhtimisele, oli üks minu esimestest ülesannetest lennuväe korraldamine. Ning lühikese aja jooksul tehti seal määratu töö ära. Endistest rusudest tehti uusi aparaate, mille arw ulatas kuueni. Töötasid mitte ainult lendurid, waid isegi nende perekonnad, kes õmblesid lennukite tarwis riidet kokku, sest lennuväes õmblusmasinaid ei olnud. Sellega siis suurenes lennuvägi mitte ainult aparaatide poolest, waid ka eriteadlaste poolest, ilma milleta ei wõi lennuvägi püsida.

Edasi tahaksin ma peatada natukene Daani aparaatide juures. Ei ole õige, et need 8 miljoni, mis Riigikogu poolt assigneeriti, oleks kõik juba aparaatide peale ära kulutatud. On ostetud selleaegse kursi järele arwates 2.624.000 marga eest aparaate, kuna ülejäänud summa eest ainult lepinguid tehti, kuid neid teisi aparaate ei saanud osta, wõis loota, et esialgu saab ka nendegi aparaatidega läbi, kuna tulewikus, kui lennuasjandus suureneb, weel juurde osta wõib, ja siis juba kõigeuuemaid aparaate.

Arupärimises on puudutatud meie lennukite lendu Poolamaale. Olgugi, et aparaadid täitsa korras wõiksid olla, läheb niisuguse kauge maa peale sõitmiseks tingimata niisugust aparaati tarwis, mis kaugesõidu jaoks ehitatud, mis wõiks suurema bensiniitagawara peale wõtta. Ning ma pean ütlema, et see lend õnnestas paremini, kui arwata wõis, mis jällegi kinnitab, et meie lennuväes tahetakse tööd teha ja tehakse tööd.

Käesolewas arupärimises ülesloetud terwe rida õnnetusi ei ole kaugeltki õigelt walgustatud. Neist on õiged ainult kolm: on tõsi, et Tartus lendur A. kukkus maha, kusjuures aparaat täitsa puruks läks, ning lendur ise wiga sai. Kuidas wõi mis moodi see sündis, seda ei tea lendur ise ka. Ta teab ainult, et ta on sattunud tuulepöörangusse, mille tagajärjel ta kukkus, nii et siin lennuväe juhatust kuidagi wiisi süüdistada ei saa. Teine fakt, mis ka pole õieti walgustatud, on „Short nr. 38“ kukumine. Siin pääsesid inimesed täitsa wigastuseta. Samuti on õige, et 1921 a. lennumasin nr. 8 maha kukkus rusudeks, kus lendur ja motorist surma said. Need 3 ettetoodud juhtumist on õiged, aga tei-

sed juhtumised ei ole mitte õieti walgustatud, nad on sedawõrd ära moonutatud, et tõde seal peaaegu ei tunnegi. Nõnda ei wõi seda õigeks lugeda, et 2. nowembril olla lipnik P. alla kukkunud. Lugu oli nõnda, et mootor jäi õhus seisma, — ja seda tuleb õige sagedasti ette, — kui niisugusel juhtumisel mootor õige kõrgel on, siis ei ole sellest suurt wiga, näituseks, kui ollakse poolteisttuhat meetrit kõrgel, nii, ütleme, Olewiste torni kohal, siis wõib weel Lasnamäe aerodroomil maanduda. Käesolewal korral oli aga aparaat madalamal seisma jäänud, ei suutnud Lasnamäeni lennata ja pidi lähemal mätlikus kohas maanduma. Selle tõttu juhtuski õnnetus ja seda ei tohi kuidagi wiisi walgustada, kui allakukkumise lugu. Siis ei ole ka õieti walgustatud juhtumine, et 9. oktoobril kukkus alla lendur W. lennumasin „Halberstadt'iga“, kus lendur eluga pääsis, aga masin suuri wigastusi sai. Samuti ei ole ka õieti walgustatud juhtumine „Short nr. 26“, kus motorist kukkumise juures raskesti wigastada saanud. Mootor ei olnud weel õhku tõusnudki, tema käimapanemisel maa peal jäi motorist propelleri wahele ja sai raskesti wigastada. Lennuwäe juhatus ei saa ju iga isiku juures kättpidi olla ja teda masina wahele sattumast hoida. Siis ei taha ka õige olla see ütetus, nagu oleks kandepaadid, — lennuwäes arwatakse, et selle all on arwata tahetud hüdrokupad, — jäätükkide wastu puruks läinud 24. weebbruaril s. a. Mis puutub nendesse hüdrokupadesse, siis on õige, et kareda jää wahel faneerile praod sisse läksid, aga puruks ei läinud nad sugugi ja funktsioneeriwad weel praegu. Siis tuuakse ette juhtumine, et Paljassaarel olla üks lennumasin maha kukkunud ja suuri wigastusi saanud. Lennuwäe teadete järele arwatakse, et siin on jutt lennuaparaadist nr. 41, mis sel ajal õhus Paljassaare kohal tiirles. See lennumasin pole kunagi maha kukkunud ja on praegu meie lennuwäes alles. Samuti on ebaõige ütetus, et Daanist ostetud aparaatide hind on 8.000.000 marka ja et meie lendurid nendega õhku tõusta ei söanda. Nende hind on õieti 2.624.000 marka ja pole juhtumist ette tulnud, et lendurid nendega õhku tõusta ei tahaks. Seda teadet tuleb lausa ebaõigeks lugeda. Edasi öeldakse, et wäljanäitusel auhinnaga kroonitud lennuaparaat olla pärast täiesti ümber ehitatud. Pean ütlema, et see lennuaparaat ise praegu samases seisukorras on, kui ta wäljanäituse ajal oli, ainult

tema propeller löödi plekiga üle, et wesi talle paha ei teeks, ja seda tööd ei wõi ju ometi aparaadi ümberehitamiseks nimetada. Edasi, mis puutub sellesse, et meie lendurid nende masinatega õhku tõusta ei söanda, siis lennatakse nende aparaatidega igapäew ja ka tulewikus on lendurid walmis nendega lendama.

Et wõrdlewat pilti saada nendest õnnetustest, mis meie lennuwäes juhtunud, luban enesele ette kanda mõned teated teiste riikide lennuwägedes ettetulnud õnnetujuhtumistest. Mul ei ole kahjuks ja kui ma seda ka teaksin, ei hakkaks ma seda siin ette kandma, mitte teada absoluutne lennumasinat arw meie naaberriikides, aga siiski wõttes Soomet ja Lätit, wõime oletada, et seal lennumasinat arw ehk umbes sama suur on, kui meil. Kui wõtame nüüd õnnetuste arwu, mis Eestis juhtunud Eesti lennuwäe algusest saadik, siis on Eestis olnud kaks kukkumist, kus niihästi aparaadid kui ka pealolewad inimesed surma on saanud. Nõnda oleks siis surma saanud neli inimest ja puruks läinud 2 aparaati. Peale selle on olnud niisuguseid kukkumisi, kus lennukid puruks on läinud ja meeskond wiga saanud — 3; nõnda oleks siis seal 3 inimest wiga saanud ja 3 aparaati purustatud. Siis on weel juhtumisi, kus ainult lennukid on kannatada saanud — 4. Nõnda oleks siis kokku Eesti lennuwäe algusest peale Eesti lennuwäes olnud 9 kukkumist, inimesi kannatanud — 7, nendest 4 surma saanud. Soomes on lennukid hukka saanud samal ajal 15 ja inimesi surma saanud 23, üldse wigastada saanud 27 inimest. Nõnda oleks siis Soomes surmasaanute arw peaaegu 6 korda suurem, kui meil, — ja meie ei julge mitte oletada, et Soome lennuwägi Eesti lennuwäest 6 korda suurem oleks. Lätis on lennukid täitsa purustatud 11 ja 9 inimest wigastada saanud, nendest surma saanud 7. Leedu kohta ei ole lennuwäe teateid. Siin wõiks ka meelde tuletada nõukogude Wenemaad. 1919, 1921 ja 1922 a. on seal hukkunud 288 lennukit ja hukka saanud 383 inimest. (Pahemalt poolt: Sõjaaeg on juurde arwatud.) Jah, siin on osalt sõjaaeg juures, sõjaajal on nimelt 20% õnnetustest juhtunud lahinguliinil, rahuaja ja aerodroomide peale sõjaajal jääb õnnetusi 80%. Sõjaajal on suurem osa õnnetusi just aerodroomidel juhtunud, sest maandumine ja õhkutõusmine on lennuaparaadiga hädaohtlik asi. Meie lennuwäes teenib isik, kes omal ajal oli

Moskwas, ja see isik teab tõendada, et 1920 a. suwel Moskwa lennukoolis oli kaks matust iga nädala jooksul.

Poola lennuwäe kohta on meil teateid, et neil iga aasta 96 lennukit ja 36 isikut lendamisel otsa saanud. See teade ei ole muidugi mitte ametlik, waid lendurite oma jutu järele. Wõiksime wõtta ka Ameerika, kus eralennuselstil on 1920 a. 26 awariid olnud. Igatahes tuleb Ameerika eralennuselsti tegelasi asjatundjateks lugeda, kuid katastroofisid on siiski palju. Wõiks ka nimetada Eesti eralennuselsti „Aeronaut'i“ katastroofe, kus ka asjatundjad on, kuid siiski õnnetusi juhtunud on. Wäiksemaid wiperusi on olnud meil 4, nimelt Pärnus, kus shassi rikkuda sai. Teisel juhtumisel sai propeller rikkuda, siis weel Tartus üks õnnetus, siis weel Riia ligidal lõhkes mootorkaater. Wõrreldes naaberriikidega, Soome ja Lätiga, on meil üldine awarii arw wäikene, inimeste surm aga weel wäiksem.

Kui seda arupärimist sisuliselt läbi waadata, tekib niisugune arusaamine, nagu tahetakse siin õnnetusi kõik lennuwäe juhatuse kaela ajada, nende oskamatusetõttu ja sellega mingisugust segadust lendurite ja juhatuse wahel tekitada. Sellest on lendurid ja juhatuse aru saanud ja on selle arupärimise kohta oma seisukoha wõtnud ja ka esimese küsimise kohta — kas arupärimisel sisseantud andmed wastawad tõele? — järgmise resolutsiooni wastu wõtnud: „Silmas pidades, et arupärimises ettetoodud andmetest suurem osa mitte tõele ei wasta ja üles puhutud on, palub koosolek lennuwäeülemat, täppealseid tõlewastawaid andmeid protokolli juurde lisada ühes selgitusega, millest lennuteenistuses ettetulnud õnnetused tingitud on.“

Tähele pannes, et arupärijate asjatundja tõendab, et lennuwäes kõik korras ei ole; on lendurid, nimelt need, kellele lenduri kutse on, seda asja läbi arutanud ja selle küsimise kohta, kas õnnetujuhtumisi on lennuwäes palju ja kas tuleb seda lennuwäe juhatuse asjatundmatuse arwele lugeda — järgmise resolutsiooni wastu wõtnud: „Ettetoodud andmeid naaberriikide lennuõnnetuste kohta ära kuulates ja silmas pidades lennuteenistuse loomulikka raskusi, loeb sw. lendurite koosolek meie lennuwäe õnnetusi harilikeks lennuteenistuses ettetulewateks juhtumisteks ja ei saa neid milgil tingimisel lennuwäe juhatuse ja lendurite asjatund-

matuse arwele lugeda. Eesti lennuwägi seisab lennuõnnetuste wäheses arwu poolest, wõrreldes naaberriikidega esimesel kohal, mida just meie lendurite asjatundmise ja tubliduse arwele tuleks lugeda.“

Küsimise kohta, kas Daanist ostetud lennumasinad niiwõrd halwad ja wiletsad, et lendurid nendel lennata ei soowi, selle kohta wastawad lendurid ise, et need lennumasinad lennuks täiesti kõlbulikud on ja nad nõus on neil aparaatidel lendama, muidugi igaüks sellel tüübil, mille peal ta oskab lennata. See wastus oli kõigi lendurite poolt üldine. Neljanda punkti kohta wõetakse koosoleku poolt järgmine resolutsioon wastu:

„Lendurite elu on hädaohus iga üksiku lennu ajal, see on paratamata walitud lenduri elukutsega seotud, nii Eestis kui ka terwes maailmas. Sellepärast kannab iga lendur uhkusega oma kutsemärki ja awaldab kahetsust, et meie rahwaesituse sotsiaaldemokraatide rühm nende rasket ja kardetawat teenistust kodumaa kasuks wastawalt hinnata ei mõista. Silmas pidades sotsiaaldemokraatide alaliste kalalekippumiste sihilikku laadi, awaldawad Eesti kaitsewäes teeniwad lendurid oma protesti sarnase õigustamata teguwiisi wastu.“

(L. Johanson (sd.): Teie tarwitate siis poliitiliseks otstarbeks sõdurite meeoleolu.) Mis teie ütlesite? (L. Johanson (sd.): Teie tarwitate siis poliitiliseks otstarbeks sõdurite meeoleolu.) Ei, ma kannan sõdurite arwamist ette. Teie kiitete alati demokraatiaga ja ei usalda ülemust, keda ülemuseks on seatud. Teie tahate juhatajate ja lendurite wahel tüli sobitada, aga see ei lähe teil mitte korda, sest nemad saawad aru, mis teie tahate teha. Teie tahate kiilu ajada lennuwäeülemuse ja lendurite wahel sellega, et ütlete, et lendurid alalises hädaohus on ja et rohkesti õnnetusi ja kahjusid lennuwäes on, seda juhatuse süüks ajades, kuid see ei lähe teil korda.

Lähen üle ettepandud küsimiste peale wastama. Esimene küsimine:

1) Kas on sõjaministril teada, et õnnetused ja kahjud lennuwäes sagedad ja suured on, ja et neid lennuwäe asjatundmata juhtimise süüks tuleb lugeda?

Wastan, et sõjaministril on teada, et meie lennuwäes õnnetujuhtumisi olnud on, aga need ei ole mitte suuremad, kui teiste maade lennuwägedes. Igatahes ei saa

ma aga ütelda, et õnnetujuhtumised lennuwäe juhtimise süüst oleks tekkinud.

Teise küsimisena on: Kas on sõjaministril teada, et Daanist ostetud masinad kõlbmatad on ja et neist ka ümber ehitades asja ei taha saada, kuna ümberehitamise kulud uute masinate ostuhinani ähwardawad tõusta?

Pean tõendama, et sõjaministril on teada, et Daanist ostetud lennumasinad ei ole kõige uuemad aparaadid, kuid need wõiwad lendu tõusta ja on lendamiseks kõlbulikud. Mis ümberehitustesse puutub, siis pean tähendama, et ümberehitused tulewad ette ka kõigeparemate masinate kokkuseadmise juures, kuid need ei maksa mitte miljonid, nagu siin katsutakse tõendada.

Kolmas punkt on küsimine: Mida mõtleb härra sõjaminister ette wõtta, et lennuwäe olukorda nendes suhetes parandada? Mina pean ütlema, et selles suhtes ei tule sõjaministril midagi teha. Kuid ma ei taha mitte ütelda, nagu ei oleks lennuwäes enam midagi tarwis. Ma olen kaugel sellest arwamisest, nagu oleks meie lennuwäe aparaadid üldse sõjaasjanduse wiimane sõna, ehk nagu ei oleks meie lenduritel mitte midagi enam õppida. Muidugi on lenduritel tarwis õppida, ja ka aparaate on weel paremaid tarwis. Ja selle poole püüab ka sõjaminister, et ikka täiusele ligemale jõuda, ja selleks on muidugi ka kursused korraldatud, ja katsume ka isikuid wäljamaale saata nende teadmise täiendamiseks ning muretseme ikka weel uemaid aparaate.

Mina arwan, et sellega oleks need küsimused, mis ette pandud, wastatud ja arupärimine küllalt selge, et rahwaesitus nüüd oma sõna wõib ütelda ja otsustada.

Juhataja A. Kerem: Kas on arupärijad wastusega rahuldatud? (Wahel hüüe: Ei ole!) Kas tehakse ettepanekuid läbirääkimiste kohta? (M. Martna (sd.): Teen ettepaneku läbirääkimisi kohe pidada.) Teisi ettepanekuid ei tehta. Ettepanek on tehtud läbirääkimisi kohe pidada. Asum selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawana muresega wastu wõetud.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Härra sõjaminister oli nii lahke ja wõttis waewaks meie arupäri-

mise peale otsekohe wastata. See oli ka meile väga soowitaw.

Enne kui ma asjalikult arupärimise juurde lähen, tahaksin ma mõne mõtte peale, mis härra sõjaminister siin awaldas, tähelpanu juhtida. Härra sõjaminister kõneles ilma wastutuseta opositsioonist meie poolt lennuwäe wastu. Kui meie oma arupärimise ette panime, siis sündis see just wastutuse tundes. Meil ei ole see mitte ükskõik, kuidas riigiwarandusega ümber käidakse ja sellepärast tuli meie arupärimine täielikult wastutawast seisukohast. Mis härra sõjaminister wõõraste poolt makstud opositsiooni all mõtles, sellest sain mina nii aru, et härra sõjaminister niisugusena sotsiaaldemokraatlist parteid ja selle partei Riigikogu rühma mõtles, ja kui see tõepoolest nõnda on, siis ei ole minul selle kohta muud ütelda, kui minu täielik põlguse awaldamine. Härra sõjaminister tähendas siin edasi selle peale, et meie arupärimises ei olewat mitte kõik andmed ja kõik üteldused õiged, nimelt ei olewat neile mitte 8 miljoni wälja antud, waid 2½ miljoni. See ei ole aga selle asja juures mitte väga tähtis. Ja ma wõtan selle õpetuse väga heameelewä wastu ja ütlen, et nii mõnigi asi täpipealne ei wõi olla, sest et tarwilikuid teateid saada wõimalik ei ole, sest need hoitakse saladuses, kuid kui tema ette tõi lennuwäe õnnetusi ja „Aeronauti“ õnnetusi, siis ei olnud ka temal enesel wahetegemine õnnetuste ja „wiperuste“ wahel mitte enam nõnda selge, kui ta minu poolt nõudis. Pean kahetsema, et mõnigi teade siin mitte kõige täpipealsem ei ole, sest õigeid, täpipealseid teateid on meil väga raske saada.

Meie küsiksime Teie käest, missuguseid teateid saime meie näituseks lennuwäe juhtiwate wõimude wõi sõjaministeeriumi poolt eilsete lennuwäe „wiperuste“ kohta, et Teie uut nime tarwitada. Eile on nimelt kolmel lennumasinal väga suured „wiperused“ juhtunud, nad on puruks läinud, kuid õnneks on jälle lendurid wäikeste kriimustustega pääsenud. Eile kaheksa päewa eest oli ka üks niisugune wiperus, kuid meie ei ole neist „wiperustest“ mitte kui midagi kuulnud. Wõimalik, et neid rohkemgi on olnud. Kui ma neid mitte päris õieti ei nimeta, siis, härra minister, peate seda minule wabandama ja peate sellega leppima, kui Riigikogu liige ei wõi saada ja ette tuua andmeid sarnastena, kui need peaksid olema.

Mis ostmiskuludesse puutub, siis kõneleb siin härra minister ainult sellest, mis lennumasinade siiajõudmisel müüjale maksta oli. Missugused kulud seal muidu olid, sellest ei kõnele sõjaminister midagi. Aga ostmise juures oli ju ka muid kulusid. Kui meil 4-a või 3-e liikmeline masinateostmise komisjon kolm kuud kõrgete päewarahadega väljamaal ümber reisis... (Sõjaminister J. Soots: Ega ta ikka rohkem ei saanud, kui Teie oma reisi eest.) Ma saan sellest wahelhüüdest aru ja minu wastus selle kohta on Teil ka teada. Kui Teie minu ülesandeid tunnete, mis minul väljamaal reisides olid, siis ei saa Teie neid mitte alamalt hinnata, kui Teie lennumasinade ja sadulaostjate omi. Sellele lennumasinade ostmise komisjonile tuli veel neljandaks üks kontrollametnik minu teada juurde ja need kulud tulewad kõik niisama hästi lennumasinade ostukulude juurde arwata, nagu minu nõndanimetatud reisikulud Eesti riigi ülesehitamise kulude juurde arwata tulewad. Kui üks Wabariigi Walitsuse liigetest sellest aru ei saa, jääb minule ainult üle kahetsust awaldada.

Et lennuwäes teenimine hädaohtlik teenistus on, see ei ole minul saladuseks. Mina tean seda niisama hästi, kui härra sõjaminister Soots, olgu küll, et ma kunagi lennanud ei ole. Ma tean, et lendamine ja lennuwäes teenimine hädaohtlik on. (Wahelhüüe.) Sellest ma ei räägi, ma räägin sellest, et õnnetused ja „wiperused“ meil liiga sagedased näiwad olewat. Asja selgituseks võib ju sellel statistikal väga tõsine alus olla, mida härra minister siin ette tõi, et teistes maades weel rohkem õnnetusi on. See ei või aga meie hulka õnnetusi wabandada! Siis ka weel teised asjaolud, mis tulewad kaalumise alla wõtta. Esiteks on teised riigid ja nende riikide lennuwäed suuremad. Kui meie wõrdleme Eesti rahwaarwu Poola omaga, siis näeme, et Poolamaal siiski wõrdlemisi vähem õnnetusi on olnud. Ma ei taha sellest mingisuguseid järeldusi teha, waid ma tahan selle peale näidata, et need arwud väga õiged ja paljukõnelewad wõiwad olla, aga need ei tarwitse seda ka mitte olla ja et need ka midagi muud kõnelewad. Wõib olla, et ühel ja teisel maal teistsuguste wiiside ja käskude ja plaanide järele harjutusi tehakse. Wõib olla, et seal sagedamini lennatakse, kui meil. Ja kui meie näituseks üht lennuwäe juhataja ettekirjutust meie lennuwäele meelde

tuletame, kus see oma päewakäsus väga ägedate ettekirjutustega hoiatusi andis, et lendurid mitte kunsttükki ei tohi teha, waid et nad niisugused kardetawad lennud sõjaajaks peaksid jätma, nüüd aga peaksid ettewaatlikumalt lendama, iseäranis siis, kui kontrollametnik kaasas on. See on muidugi kõrwalt tähendatud, aga see on meie lennuwäe juhataja päewakäsus. Meie lennuwäe juhataja päewakäsk kirjutab igatahes ette, et meie lendurid wõimalikult lihtsaid, mitte hädaohtlikka lendusid ei peaks tegema. Lendurid protesteerisid selle wastu ja ütlesid, et kui meie oma ametit, oma elukutset sõjaajal täita tahame ja täitma peame, siis peame nüüd just neid harjutusi tegema, mis meil sõjaajal tarwis tulewad. Ma ei taha ega tea mitte ütelda, et meil mitte niisuguseid kunstlikka lendusid tehtud ei ole, aga ma pean sellest lennuwäeülema päewakäsus oletama, et neid meil mitte palju ei tehta. Sellest seisukohast waadates ei kõnele see minu arwates mitte palju, kui härra minister siin ette toob, et teistes maades õnnetusi mitte vähem ei ole. Ma olen inimeste käest kuulnud, kes lennuwäest huwitatud on ja kes seda asja lähemalt tunnewad, et meie lennuwäes käesolewa aasta kestel umbes 50 nõndanimetatud „wiperust“ olla olnud. Mis laadi eilsed „wiperused“ olid, võib olla niisugused, et masinad, ma ei tea kas õhus seisma jäid või maapinnal uperkuuti löid, igatahes said need ränku wigastusi. (Sõjaminister J. Soots: Kolmandal ei olnud mitte midagi wiga.) Ah soo, 2 oli siis Teie teades, mitte 3. Minu teadete järele on kolmel „wiperusi“ olnud. (Wahelhüüe sõjaminister J. Soots'i poolt.) Ma ei ole üldse neid „wiperusi“ weel iseloomustanud, missugused nad on olnud, waid olen paljalt seda ütelnud, mis ma kuulnud olen. (Sõjaminister J. Soots: Kuulnud asju võib iga kohwitanta edasi anda.)

Juhataja A. Kerem: Palun sündmata ütelusi mitte tarwitada.

M. Martna (sd.): Härra minister, mina ei ole mitte artistina, ei ole köietantsijana siin, waid kui Riigikogu liige ja ärge oodake minult mitte köietantsimise kunsti näitamist.

Mis lennuwäe juhataja süüsse puutub, kas lennuwäe juhataja nende „wiperuste“ õhus seismajäämist ja maa peal uperkuuti löömiste juures süüdi on või mitte, siis

olen ma suuremalt jaolt sellega nõus, mis härra minister siin ütles, et väga palju niisuguseid „wiperusi“ iseäraliste juhtumiste tõttu ja sagedasti ka lendurite eneste süü läbi tekkida võib. Aga ma paluksin, et härra minister, kui ta jälle siia kõnetoolile tuleb, järgmiste küsimiste peale seletust annaks: kelle süü oli see, kui 24. weebruari s. a. 3 weelennumasinat õhku tõusta kästi, kes aga tingimata pidid Tallinna lahes jää peal edasi liikuma, kuna jää terawaid nukkisid täis oli, nii et lennuwäe juhataja eelpäewal lahe jääd siluda käskis, aga ometi mitte nii kaugele ei wõinud siluda, et õnnetust ei oleks wõinud tulla. Need lennuaparaadid läksid kandepaatidega ja kandepaadid läksid puruks, läksid hukka. (Sõjaminister J. Soots: Ei läinud hukka, waid on praegugi korras.) Minu teadete järele said nad wigastada, nõnda et ümber ehitatud pidid saama.

Siis on õnnetus ühe õpilasega juhtunud, mida sellega seletatakse, et meie lennukooli juhatus mitte küllalt niisuguse ettewaatusena õpilasi ei wali, et on palju niisuguseid õpilasi, kelle kohta asjatundjad instruktorigi oma eitawa otsuse on annud, et nendest mitte lendurid ei tule ja ühe niisuguse lenduriga on hiljuti üks „wiperus“ olnud. Ka seda ei wõi mitte muu kellegi konto peale panna, kui just juhatuse arwele.

See aparaat, mis suwel näitusel oli ja auhinnaga kroonitud sai ja kelle ümberehitaja 10.000 marka ergutusraha sai, sellega on minu teada lugu nõnda, et see on küll üsna osawa meistri poolt ümber ehitatud, aga sellel meistril puudub õige teadusline eelharidus, nõnda et tema ehitades mitte raskuspunkti ära kaaluda ei osanud, nii et kui seda lennuaparaati tarwitati, siis leiti, et selle aparaadi raskuspunkt väga eesotsas on ja kui temaga nüüd wee peale mindi, siis sihtis ta oma raskuspunkti wale seisu tõttu ninaga wette.

Olla otsustatud masinat ümber ehitada, raskuspunkt ümber paigutada, rohkem keskkohta. Et niisugune ümberehitamine tarwilik olla, seda olen ma mitmelt poolt kuulnud. See asjaolu wiskab aga ka teatava walguse näitusel hindamise peale, ja seletab, miks asja nii hinnati. Lihtsalt sel põhjusel, et masin lennuwäe poolt oli wälja pandud, pealt näha üsna ilus, kenasti wärwitud, noh, ja antigi esimene auhind. Aga ometi on weelennumasin nii-

sugune, et teda tarwitada ei saa, waid tuleb ümber ehitada.

Härra sõjaminister tähendas, et lendurid wõi ohwitserid on koosolekule tulnud ja seal teatawad otsused teinud. (J. Piiskar (is.): Koosolekule käsutatud.) Kuidas oli selle koosolekuga? Mina olen väga selle poolt, härra sõjaminister, et Teie ka demokraatlistest kommetest lugu hakkate pidama, ja et Teie niisuguse käsu andsite, koosolekut pidada ja seal resolutsioonitada käskisite. Koosolekupidamine on aga järgmiselt kujunenud: olid õpetunnid ja peale õpetundi „käskis“ lennuwäe juhataja lendurid weel kokku jääda, temal olla midagi ütelda. Siis seletas ta koosolijatele meie arupärimisest, selle tagajärjedest ja kirjeldas, kui halwad need tagajärjed olewat, kui arupärimine wastu wõetaks. See wähen-dawat eelarwet, nimelt just lennuwäe oma ja sellepärast saawat lendurid seda warandusliselt õige kibedalt tunda. Ja kui ta sel kombel asja ette oli walmistanud, kandis ta teatud küsimised ette ja pani ka omalt poolt wastuwõetawate resolutsioonide kawad ette.

See, kuidas härrad lendurid seal sotsiaaldemokraatlise partei ja tema poliitika üle otsustanud, huwitab meid wähe. Härra sõjaministrit peaks see asi aga rohkem huwitama ja nimelt selles suhtes, et ta peaks rõhku panema selle peale, et lennuwäes mitte poliitikat ei aetaks, nagu ta seda ju siin muidugi sageli on rõhutanud.

Kuidas on siis selle resolutsiooniga lugu? Härra sõjaminister, kas Teie kandsite selle resolutsiooni nõnda ette, nagu ta seal wastu wõeti, wõi oli see kuidagi natukene teistwiisi? Kui Teie ta tõepoolest nõnda ette kandsite, nagu ta Teile oli esitatud, siis pean Teid kahetsema, härra minister, sest siis olete Teie „sisse weetud“. Wastuwõetud resolutsioon oli minu teada järgmine: „Lendurid tõusewad kahtlemata õhku, aga peale selle, kui wastawad remondid on tehtud.“ Nimelt seda, kui wastawad remondid on tehtud, Teie ei ütelnud. Kui Teile seda mitte ei ole üteldud, siis on Teid petetud ja Teie kohus, härra minister, on selle eest hoolt kanda, et need isikud wastutusele wõetaks, kes Teid on petnud ja ma loodan, et Teie ka seda tete. (J. Keskküll (majand.): Egassislagunud masinaga keegi õhku ei wõitõusta.)

Juhataja A. Kerem: (Kõliss-
tab.): Ma palun koha pealt mitte
rääkida.

M. Martna (sd.): Ahaa! Härra
Kesküll tuleb armulikult appi ja ma saan
sellest väga hästi aru. Aga, härra Kes-
küll, Teie saate wististi ka sellest aru, et
kui niisugune resolutsioon lenduritele ette
pannakse ja kui härra minister siin tähen-
dab, et Daanist ostetud masinad kõlbuli-
kud ja tarwitatawad on, et siis kõne wõiks
ikka ainult sellest olla, kas nad on sel
kombel tarwitatawad, et kohe sisse wõib
istuda ja lennata ja mitte ainult aéro-
droomi kohal 10—20 meetrit üles tõusta,
waid et nad ka kaugemale wõiwad minna.
Ma küsin Teilt, härra Kesküll, kui Teie
sõjainistri abi olete, wastake mulle:
mispärast nende Daani lennumasinatega ei
ole reisi tehtud näituseks Rakweresse,
Irboskasse wõi Tartusse? Mispärast need
8 kuldwasikat Tallinnas seisawad. (W a -
h e l h ü ü e E. L i i w a k i (põl.) p o o l t.)

Juhataja A. Kerem: (Kõliss-
tab.): Palun koha pealt mitte rääkida!

M. Martna (sd.): Ah, Teil on
Shweits südamepeal. Ma annaksin Teile
nõu mõneks aastaks sinna minna, see ei
tooks Teile mitte kahju, olete alles noor
mees, wõite mõndagi õppida.

Kui härra sõjainister weel sellest kõ-
neles, et meie arupärimine tahab kiilu
ajada lendurite ja sõjawäe juhatusse wa-
hele, siis on see täitsa eksiariwamine. Kui
siin kusagilt poolt kiilu aetakse, siis just
sõjainistri ja lennuwäe juhatusse poolt ja
õige sügawale.

Siis tulen ma ühe asjaolu juurde, mille
pärast lendurite seas väga suur nurise-
mine on, nimelt, et peale sõja väljaõpetat-
ud lendurid peaaegu kõik lahti on lastud.
Minewal kewadel oli ajalehtedes sellest
juttu, — ma wõiksin ka „Päewalehe“
numbrit nimetada, aga see ei ole tähtis.
Üteldakse, et nende elu lennuwäes nii ki-
bedaks ja okkaseks on tehtud, et nad
edasi teenida ei wõinud, waid pidid ära
minema. „Päewalehes“ on selle kohta
järgmiselt lugeda: „Kuid Eesti jõudis mõn-
ikümmend sõjawäelast lenduri kutseks
ette walmistada waatamata suurte kulude
peale. Iga sõjawäe lenduri õpetamine tu-
leb riigil oma 500.—600.000 marka maks-
ma, mõnel puhul palju rohkem. Kuid mis
on nendest lenduritest saanud? Nad lah-
kusid teenistusest, kes ise ei läinud, seda
sunniti minema. Isegi neile tingimisena

ettekirjutatud 2 aasta teenistust ei nõutud
neilt. Nad sunniti minema. Õhk oli nii
raske, et paljud ise teenistusest lahti pa-
lusid, et teistesse wäeosadesse üle
minna.“ Lahkujate asemele wõeti uued,
üks nende seast ratsawäe kapten, neid
tuli uuesti õpetama hakata, tuli uusi mil-
jonilisi kulusid kanda. Edasi ütleb leht
sõnasõnalt: „Sinna kogub terve kaader
igasugu ülemaid, kes oma walitsemise
praktika omanud tsaariajal tagawarapol-
kudes ning teistes seljatagustes asutustes
Eesti sõja ajal, aga suurelt osalt Denikini,
Koltschaki, Milleri, Wrangeli ja teiste ja-
gamata Wenemaa kogujate juures.“ See
on, — kirjatükk kõneleb lennuwäes sel-
lestsamast nähtusest, mille üle igalpool
mujalgi meie sõjawäes nurinat on kuulda,
nimelt et Wene tagurluse koolis õppinud
mehed leiwa peale paigutatakse ja et neil
suur mõju selles õhkkonnas on, mida meie
lennuwäe ja üldse oma sõjawäe õhkkon-
naks wõime nimetada.

Nii selle kirja sisu „Päewalehes“, mis
minewal talwel ilmus. Siis wastati len-
nuwäe ohwitseride poolt, et olewat ainult
kaks endist lendurit teenistusest lahti las-
tud. Üks olla nõrga terwisega olnud ja
teisel olla teatawad suhted teatawa wä-
lisesitusega olnud. Kui wiimane palwe-
kirjaga härra sõjainistri poole pööras ja
palus uurimist ette wõtta, et selgitada
seda kahtlustust ja selgusele jõuda, kas
tema see on — seda muidugi talle otse-
kohe suu sisse ei öeldud, teiste teenijate
käest on ta aga kuulnud, et tema see
olema peab. Sõjainistri poolt anti talle
wastus, et see mitte tema kohta ei käiwat.
Aga nõnda oli see ju ka Wene ajal.

Teine niisugune lahtilaskmise lugu on
järgmine: Kõnesse tulewa isiku kohta on
mul teenistusleht ja muud dokumendid
käepärast, mis asja selgitada aitawad.
Teenistuslehe sisu on kokku wõttes järg-
mine: noormees astus teenistusse waba-
tahtlisena 30. oktoobril 1919 a. ja wõeti
lennuwäe osakonda 15. detsembril 1920 a.
4. märtsil 1920 a. kirjutati noormees meri-
lennusalga nimekirja ja 15. juulil sel samal
aastal määrati ta merilennusalga ladu-
hoidjaks, ning pärast, 22. augustil s. a. sai
tema maa lennuwäkke üle wiidud. 15. no-
wembril 1920 a. sai tema mootorpaadi ju-
hiks nimetatud ja 15. detsembril 1920 a.
kiiduwäärt teenistuse eest nooremaks
alamohwitseriks ülendatud. Meie näeme,
kunni siiamani oli see noormees väga
tubli poiss. Ta pandi ikka wastutusrikka-

mate kohtade peale ja ülendati wiimaks alamohwitseriks. Aga 6. märtsil minewal aastal arwati see noormees lennuwäe seast wälja ja jalawäe polguülema käsutada, kui mittekölbulik lennuwäe teenistuseks. Sellega oli lõpp. Paar aastat oli see noormees wäga kölbulik, ta määrati ladujuhiks, mootorpaadi juhiks, ülendati alamohwitseriks jne., kuid korruga ei ole ta mitte enam kölbulik lennuwäkke ja ta saadetakse jalawäe polku, olgugi, et sellel noorelmehel tahtmist oli lennuwäes teenida ja, nagu ta ise ütles, oleks ta tahtnud heameelega oma tööjõudu isamaa kasuks lennuwäes ära kasutada. Noormees arwab, et siin on poliitilised põhjused mõnduandwad olnud, sest tema olewat sel ajal mingisuguse poliitilise partei liige olnud. Need juhtumised iseloomustawad ka teiste lahkumist.

Mis lennuwäe juhataja tegewusesse puutub, siis teame, et mulle meie ajalehes sõnum ilmus, kus kõneldi, et lennuwäe juhataja on „Aeronaut'iga“ töölepingu teinud ja on lennuwäes teeniwad sõdurid sinna tööle määranud. Nad on seal tööd teinud osalt teenistuse ajal, osalt ka wabal ajal. Tööle on nad meelitatud sellega, et on lubatud selle rahaga raamatukogu awada, ning nooredmehed on ka selles mõttes seal tööd teinud. Kui kohased ruumid käes olid ning raamatukogu asutamine olema pidi, siis asutati mitte raamatukogu, waid ohwitserideklubi wõi kasino. Selle sõnumi peale oli ajalehes mingisugune wastus, milles tähendati, et lennuwäe juhataja on tõesti „Aeronaut'ilt“ 40.000 marka saanud, millega on ostetud muusikariistad, spordiabinõud jne., ka oli seal tähendatud, et kasino ei ole mitte kõrts. Omal ajal räägiti wäga palju ka selle üle, et lendurid piiritust salakaubana Soome weawad, see oli wist juba enne härra Soots'i sõjaministriks astumist, ja meie teame, kuidas dr. Kallas Soome saadikuna välisministri ja mõne Riigikogu liikme poole kirjadega pööras ja selle peale tähelpanu juhtis, et piiritust Soome weetakse ka sõjawäe lendurite poolt. Üks lenduritest, keda selles asjas süüdistati, lasti teenistusest lahti, wast on parem, kui ma ta nime ei nimeta. Kuid pärast, kui Daanimaalt mindi lennumasinaid ostma, kutsuti see härra selle ostukomitee liikmeks, millest oletama peab, et lennuwäe juhatusel selle härraga sõpruse sidemed weel katkestatud ei olnud.

Siis julgeksin weel tähelpanu juhtida ühe ajalehe sõnumi peale, kus nurisetakse

selle üle, et keegi lennuwäe ohwitser Wenemaal on käinud ja sealt salakaupa Eestisse toonud. See salakauba arwe on awalikuks tehtud ja seda ei ole mitte ümber liikatud. Nimetatud härra on Wenemaal kaasa toonud ühe maali 200.000 marka wäärt, kulduuri miniatüüri, wäärt 10.000 marka, Kisseljow — 8000 marka, Klewer — 10.000 marka, 2 Sevri waasi 40.000 marka, hõbe kirjutusnõu — 60.000 marka, üks kasukas — 60.000 marka ja Nikolai I waas 120.000 marka. Arwe on saadetud ühe dr. K. kätte, kelle nimi ühes teises sarnases salakaubaasjas juba enne tuttaw oli, ning välisministeeriumile kui ka wäliskommissionile teada on.

Mulle näib, et niisugused asjad oleks pidanud sõjaministri tähelpanu leidma ning selgitatud saama. See wäljawõte, mis mul käes on, on „Walwe'st“ ja „Walwe“ wastu on palju kaebtusi tõstetud, mis aga kõik kohtu poolt tühjaks olla mõistetud, vähemast siiaani ei ole „Walwe“ selles asjas kohtu poolt mitte karistatud saanud. Kui ma õieti mäletan, wabandas see härra oma teguwiisi madalate palkadega, et muidu elatud ei saa jne.

Kui meelde tuleb, kuidas landstoast, kus härra Piip minister oli, peale käidi nõndanimetatud „sulisewa“ asjus ja nuriseti, et välisministeerium „sulisewa“ wäljaweo keskkohaks oli muutunud, siis wastati sealt, et kõige suuremad pealekäimised ja nõudmised sel ajal just sõjaministeeriumi poolt landstupa on juhitud ja nende täitmist kõige suurema tungiga nõutud. Nii, et kui see härra lennuwäe ohwitser juhtiwal kohal selles arwamises on, et ilma salakauplemiseta läbi ei saa, siis see waade heas kokkukõlas on sõjaministeeriumi arwamisega ja tegewusega.

Ma tulen nüüd nende lennumasinade juurde tagasi, mis Daanist osteti. Nendest on õige rohkesti kirjutatud, et nad mitte ei kõlba ja see tunnistus, mis härra sõjaminister siin ette tõi, et nad siiski kõlbawad, et lendurid nõus on nendesse kohe sisse istuma ja sõitma, mitte õige ei ole. Lendurid on seda otsust wastu wõttes, mis härra minister siin ette luges, rõhutanud, et nemad on walmis Daanist ostetud lennumasinatega lendama peale wastawa remondi, tähendab enne remonteerimist, see on — enne masinate parandamist nad mitte ei sõida. Ühe lenduri kohta on protokoll kirjutatud, et tema on ütelnud — lennumasinad on lennuwalmis. Aga kui

küsitud, kas ta „Halberstadtiga“ ka sõidab, siis wastanud ta, et ta ise „Halberstadt“ sisse ka maal ei istu, waid et ta ainult „Halberstadt-Rolandiga“ sõidab. Nii et nende masinatega, mis nüüd üle aasta on siin parandatud, ei taheta mitte sõita. Seda on lendurid oma resolutsioonis ütelnud ja järgmisel päewal on protokollikirjutaja wõi sekretääriga nurisetud ja küsitud, kuidas ta sellega walmis sai, et ta protokollist wälja jättis „peale wastawa remondi“.

Austatud Riigikogu liikmed! Minul ei jää siin muud üle, kui ma pean neid asju siin ette tooma, ehk see küll mõnede kohta wäga kahjulik on. Meie teame, et niisuguste awalduste kannul kiusamine käia wõib. Aga teist teed ei ole. Waikimine tähendaks siin olewa korralagedusega leppimist. Ma ei wõi sellepärast ka järgmist asja puudutamata jätta. Lennumasinate komisjon sõitis wäljamaale, kontrollametnik kaasas. Oleks huwitaw teada, kas oli kontrollametnik hakatusest lõpuni masinateostmise juures. Mina pean oletama, et kui reisiti, siis reisiti selles lootuses, et ostjatel igalpool pidi kontrollametnik kaasas olema, nii siis ka Daanis, kust masinad wiimaks osteti. Daanis oli siis kontrollametnik kaasas. Masinad osteti ära ja saadeti siia. Siin aga selgus, et nendega mitte sarnaseid lendusid teha ei wõi, nagu sõjawäe lennuwäes tarwilik on. Kui näituseks mingisugusel õnnetujuhtumisel sõda lahti oleks puhkenud, siis ei oleks meie neid masinaid mitte tarwitada wõinud ja nad oleks seal seisnud, kus nad praegugi seisawad. Masinad on aga ostetud kontrollametniku juuresolekul, ja kelle wastu tahad sa nüüd kära tõsta, protesteerida; ütleme masinate ostjate wastu — seda aga hästi teha ei saa, sest kontrollametnik oli ju juures! Lennuwäe määrustes on üks märkus olemas, et kontrollametniku juurdekutsumine on sunduslik, kui lennuwäes mingisuguseid masinaid ostetakse, parandatakse wõi remonteeritakse. Wast ehk huwitab Riigikogu liikmeid, kui ma siin nendest põhimäärustest mõne ette loen (loeb):

„§ 33. Kui lendmasin (ehk mõni muu aparaat, mootor, weoabinõu jne.) kapitaalremonti läheb, peab tema kohta enne remondi algust akt kokku seatama, kus ära tähendatud oleks tööde ja paranduste nimestik, mis lendmasina juures ette wõtta tuleb.

§ 34. Materjaalid, mis lendmasina remondiks ära tarwitatud, kirjutab lendur

ehk tööde juhataja lendmasina wormulaari sisse. Töö lõpul esitatakse wormulaar salgaülemale, ehk kapitaalremondi puhul wastuwõtmise komisjonile. Ühtlasi kirjutatakse wormulaari sisse tehtud tööde kirjeldused.“

See paragrahw on nimelt sellepärast wäga tähtis, et kui mingisugune masin wõi selle osa parandusele läheb, siis peab enne kindlasti teada olema kuipalju selle parandustöö jaoks materjaali osta, ja pärast jälle, et kas tõepoolest niisugust tööd on tehtud ja kuipalju materjaali on ära tarwitatud, kui palju järele jäänud. Seda täpisealt silmas pidades oleks wõimalik materjaali raiskamist ja tööde kalliksajamist ära hoida.

§ 29 ütleb: „Kui lendmasin esimest korda Eesti lennuwäes kokku pannakse ehk wastu wõetakse, seatakse tema kohta wastuwõtmise akt kokku, kus kõik kokkupanemise juures äratarwitatud, eraldi arwul seiswad osad üles loetakse ja ühtlasi kindlaks määratakse, missugused materjaalid lendmasina kokkupanemise töö juures ära tarwitatud on. Aktis peab tähendatud olema, missugused osad lendmasina raamatus eraldi tähendatud peawad olema.

M ä r k u s. Kontrolliesitaja juurdekutsumine on sunduslik.“

Siin on öeldud, et niisuguste aktide kokkuseadmise juures on lennuwäe juhatuse kohustatud kontrolliesitajat juurdekutsuma.

Daanimaalt ostetud masinad jõudsid siia ja wõeti siin wastu. Wastuwõtmise akt nr. 77 sisaldab muuseas järgmist: Need ja need lendmasinad tüüp „Halberstadt“ C. 5. nr. 2423, 2436, 2429 ja siis awiatik C 5. nr. 2781 jne. kaheksa tükki on siia jõudnud ja wastu wõetud. Ülalnimetatud lendmasinatele on juurde lisatud järgmised rattad ja kummid, siin on nende nimestik. Siia juurde on ka nende kohta arwustus wõi hindamine lisatud: ülewalnimetatud rattad ja kummid on wanad ja pruugitud, wiimased mitmest kohast lapitud, üldse on rattad ja kummid 60—65 % omast wastupidawusest kaotanud.

Ma pean teile tähendama, austatud Riigikogu liikmed, et wastuwõtmise komisjon wäga sõbralikkudest härradest koos seisis, mitte nii, nagu härra minister tähendas, wastutamata opositsioonist, ei need olid just wastutust kandwad sõbralikud härrad. Siis on lennumasin „Halberstadt-Roland“, mille kohta aktis lugeda:

kere wana, aukusid täis, saba täiesti purustatud, teine wahesein täiesti katkine. Ning siia juurde on lennuwäe juhataja kapten Steinberg kirjutanud: „Neid osasid ei ole tarwis arwestada.“ Austatud Riigikogu liikmed! Ma loen neid sõnu weel kord: „Neid osasid ei ole tarwis arwestada“, sest muidu tuleb wälja, et need lennumasinad liiga kallid on. Kõigil neil 8 aparaadil oli wineer nii pihastanud, et see maha rebida tuli; pealmine kord oli lahti, pea kõik raudosad roostetanud, kandepindadel oli riie auke täis, tüürid kõlbmatad. (J. Piiskar (is.): Päriskõige, et nende aparaatidega õnnetust juhtuda ei wõi, sest et nendega lendamine üldse wõimatu on.) See akt on kokku seatud 6. teisendis, mispärast ma arwan, et üks neist ka härra sõjaministri kätte pidi jõudma. Komisjonis, kes aparaate wastu wõttis, olid järgmised härrad: komisjoni esimees noorem leitnant Kudu ja liikmed Matwei, Reiman, Pau ning kontrolliesitaja J. Rose, ning ühtlasi oli seal juures ka nende masinate müüja firma esitaja. Nii, et kui härra ministril weel siin juures kahtlus on, kas masinad tõesti nii puudulikud ja wiletsad on, nagu meie oma aru pärimises oleme ette toonud, siis oleks temal wõimalik asja nende aktide waral järele uurida lasta. See akt on nimelt lennuwäe päewakäsuna 68 § 1 registreeritud ja alla kirjutanud on alamkapten Normak. Need asjad peaksid aga härra sõjaministril teada olema, sest nii tähtsad aktid ei wõinud ju temast mööda minna.

Nüüd austatud härrad, tuletan ma meelde suwist juhtumist, kus ma ette loen härra sõjaministrile temale kõige ligemal seiswa ajalehe „Kaja“ teate järele, et lennuwäe juhataja poolt sõjaministri soowil wõi ülesandel ajakirjanikkudele kutse oli saadetud, nemad peaksid sel ja sel päewal lennuwäkke ilmuma ja järele waatama, kas need masinad on kõlbulikud wõi ei. Meie teame, et sel päewal tõesti ajalehtede toimetuste liikmed sinna on ilmunud, nagu nad sellest ise pärast kirjutasid. Mitte ei ole läinud rkl. Gustawson ja „Walwe“ toimetuse liige. Rkl. Gustawson oli kodunt lahkudes passijale ütelnud, teda ärgu oodatagu, et tema ei tule mitte koju, arwatawasti selles arwamises olles, et temale järele tullakse. Ja tõepoolest oli temale auto järele saadetud. Ma panen wäga imeks, et siin rkl. Gustawson'i wastu mitte mõjuwaid abinõusid tarwitu-sele ei wõetud ning käsi selja peale pan-

nes lennumasinasse ei weetud... (Segased wahelhüüded.) Härra Tulp arwab enese kaudu, et härra Gustawson'il oleks wõinud hirm hakata. Aga jätame nalja, sest ma arwan, et härra sõjaminister esines siin kui tõsine härra, kui sõjaminister ja kindral, kelle tegudes midagi sellesarnast ei tohiks olla, mida rahwas naljana wõiks wõtta. Aga ometi ei wõi seda millegiks muuks, kui naljaks wõtta. On ajakirjanduses arwustusi ilmunud, on ihe ja teise asja kohta kahtlust awaldatud, siis ei ole ometi sõjaministril kohalik asja selgitada ajalehtede kaastööliste läbi. Ajalehtede kaastöölised peawad sinna minema ja otsustama, kas masinad on head wõi mitte! (A. Tupits (põl.): Kassõitasaab?) Härra Tupits, meil ei ole ju masinaid selleks tarwis, et kümme sammu õhku tõusta, meil on masinad selleks waja, et maad tarbekorral kaitsta. Jah, härra Tupits, „Kaja“ peatoimetaja, meie näeme, missugune aruamine on selle ajalehe peatoimetajal sellest, mis otstarbeks riik omale lennuwäe asutas, ja niisugune toimetuse peab oma asjatundja saatma otsustama, kas on masinad kõlbulikud seks otstarbeks wõi mitte. (Naer.) Noh, see on ometi kuulmata nali. (A. Tupits (põl.): Teie pöörate kõik pahempidi.) Ma ei leia selles üldse paremat poolt, tal on kahjuks ainult pahem pool.

Missugune tagajärg pidi sellel olema? Teataw rahuldamise katse suurte rahwahulkade juures ajakirjanduse kaudu! Ei olnud korras, ütles ajakirjandus, ja nüüd waata, korraga kirjutatakse lehtedes, et kõik on ometi kõige paremas korras, masinad hoitakse ilusasti ja — lennata wõib, sest üks lennumasin tõusis ju mõneks minutiks õhku... Teie mäletate, mis lehtedes sel korral lugeda oli. Ma ei taha kellegile ajalehetoimetuse liikmele wõi ajakirjanikule nii ütelda warba peale astuda. Ajakirjanik wõib ju ka lennuasjanduse tundja olla, aga ma usun, et meie kõik tunneme oma ajalehtede kaastöölisi, nende toimetuse liikmeid sedawõrd, et meie teame, kas nende hulgas neid, kes lennuasjandust iseäranis tunneksid, seal leidub. Minu arwates oleks siin tarwis üks awalik asjatundjate komisjon kokku kutsuda, kes oleks pidanud otsustama, kas masinad kõlbulikud on wõi mitte. Seda sõjaminister tarwilikuks ei pidanud, waid tema kutsus ajakirjanikud lennuwäe asjas asjatundjatena otsustama.

Asjatundjate komisjonis poleks tarwitsenud ka sõjaministeeriumi asemikud puududa. Kuid see oleks oma kokkuseade pooldest sedawõrd erapooletu laudkond pidanud olema, kelle erapooletu ja asjatundliku otsusega rehkendada oleks wõinud. Juhusliselt kokkukutsutud ajalehe teadetekorjajad kutsuti proowisõidust osa wõtma, see tähendab — ühed nendest istusid õhkutõuswatele lennukitele ja teised waatasid alt pealt ja „asitudi“. Seda ei oleks tohtinud härra sõjaminister meile mitte pakkuda.

Waatame nüüd ligemalt, kuidas on lugu lennuwäe parandustega. Lennuwäel on oma töökojad, on töökojad merewäe ja maawäe lennumasinatena jaoks eraldi. Kui parandusi ette wõetakse, siis nende juures ei panda mitte tähele neid juhtnõõre ega ettekirjutusi, mis ma siin ette lugesin, mingisugust tõesti asjalikku akti paranduste üle, suuremate paranduste üle, kokku ei seata. Kui parandus ette wõetakse, siis toimetatakse nõnda: suured parandused maawäe lennumasinatena juures lastakse teha merewäe lennumasinatena töökojas, wäiksemad parandused maawäe lennumasinatena töökojas. Maawäe lennumasinatena töökodades tehtakse wäiksemate paranduste kohta akt ja nende aktide juures leiame peajasjalikult äratarwitatud materjalina piiritust, näituseks, on nõutud ühe akti järele 46 liitrit piiritust, mida seal küll likööriklasaadega wõi sõrmkübaratega mõõtes tarwis wõiks olla, aga mitte liitritega mõõtes. Tõsiasi on, et seal igalpool piiritus esimesel kohal seisab. Need aktid on, nagu juba tähendasin, õige tagasihoidlikult kokku seatud ja need pannakse siis kontrollile kinnitamiseks ette. Kontroll waatab, et parandused õige wäikesed, materjaali õige wähe ära tarwitatakse ja kirjutab aktile alla. Teiselt poolt ei tule aga, kus suuremad parandused ette wõetud, mitte akt, waid „aruanne“. Nendes aruannetes ei ole aga midagi punktipealselt ära tähendatud, nad on wäga üldistes joontes kokku seatud, seal on, näituseks, nimetatud ainult lennumasina sort, näituseks „Halberstadt“, kuna „Halberstadt'isid“ 1, 2, 3 jne. wõib olla, nii et mitte aru ei wõi saada, missuguse masina kohta aruanne käib.

Need aruanded ei lähe aktiga ühekorraga kontrolli, et kontroll rewideerida wõiks, kuhu ja mispeale materjal ära on tarwitatud. Akti ja aruande sisseandmise wahel on kuu, mõnikord 2—3 kuud ja

kõige parema tahtmise juures ei suuda kontrollametnik neid arweid kõrwu seada ja wõrrelda nii pika waheaja järel. Kui kontrollametnik aruannet waatab, ja töökotta läheb, ütleb ta otsekoheselt sealolewatele härradele: „Ma ei ole tehnik, ei tea neist asjust palju — pean teid uskuma“ — ja kirjutab aktile alla. See on siis see terve kontroll. Neid asju wõiks aga kontroleerida tubli eriteadlane, inseneer, kes just lennuwäe asjus eriteadlane oleks. Mõnes töökojas on nooremad inseneerid omal ajal ametis olnud. Aga nad ei saanud ohwitseridega läbi, ohwitseridel ei olnud nende wastu lugupidamist, sest et neil „nõõpised“ ei olnud ja meie ohwitserid rehkendawad ainult nendega, kelle „graad“ on, inseneeridel seda „graadi“ muidugi ei olnud. Need inseneerid läksid töökodadest ära ja praegu on töökodade juhatajaks algkooliharidusega isik, endine lennuwäe ladudehoidja, nii ütelda, aidamees. See pandi sinna tehnikaosakonna juhatajaks sellepärast, et ta sõnakuulelik on, ehk ta küll tehnikast mitte midagi ei tea. Selle eest lubab ta aga lahkelt materjaali ja ei teagi küsida, kas paranduseks näituseks üks wõi kümme naela waske tarwis läheb. Wask on aga kallis materjal, ja teda tarwitatakse sel kombel ilma kontrollita. Aga mitte ainult wasega ei ole lugu nõnda. — Kui niisugune mees tehnikaosakonna ülem oleks, kes ise lukussepa töödki tunneks, siis teaks ta otustada kas ühe asja tarwis nael wõi kümme naela waske läheb, ta teaks üleliia nõudmistele wastu waielda. Nüüd aga seda ei ole. Nii ei ole ohwitseridel muud waja, kui ainult ütelda, meil on seda ja seda tarwis, andke. Mingisuguseid kokkupõrkeid nähtawasti ei ole olnud, sest tehnikaosakonna ülem katsub ainult paremini ja rahulikumalt läbi ajada, kui ta näeb, et see temale kasulik on. Nõnda siis läheb läbi niisugune pikk arwe, nagu ma siin näitan (Näitab Riigikogule arwelehte), kus peal kõik märgitud on: naelu nii ja nii palju, traati nii ja nii palju, sepasüsi, wineeri, rauda, poltisid, mutrid, peadega mutrid, klaaspaberit jne. nii ja nii palju. Siin wõiks ainult see inimene neid asju kontroleerida, kas neid tarwis on wõi mitte, kes ise selle asja tundja on, kes seda tööd ise teab ja tunneb. Sinna on waja head inseneeri, kes teaks, kas masinakerede ümbertõötamiseks 28 tahwliit wineeri läheb wõi jätkub kümnest. Seal on nõutud selleks 28 tahwliit wineeri ja kui töö juba ära tehtud

oli, siis selgus, et umbes 10-kond tahwlit wineeri oli üle jäänud. Mõnikord nõuti väikeste praokeste parandamiseks terwe tahwel wineeri, — ega wineer kallis pole, kõigest 1500 marka tahwel. Asja üks wäga paha külg on see, et kõik saladusekatte all sünnib. Kui mõnest asjast wäljas kõneldakse wõi kui teated ajalehtedesse lähewad, siis on ju kohe teada, kust nad tulid, sest et seal teada on, kes sellest asjast teawad ja kõnelda wõisid. Ülemusele on teadeteandja peaaegu sõrmega katsutaw ja selle inimese saatus on niisugusel korral wäga halb. Minul on siis ka nüüd põhjust karta, et minu teadete pärast üksikuid inimesi taga kiusama hakatakse ja nende elu seal wõimataks tehtakse. Ma pean sellepärast järgmist hoiatuseks ütleva: teated, mis minul on, ei ole aga sealt tulnud, olen nad teistest alikatest saanud. Ei oleks siis mingit põhjust inimesi kiusama hakata. Ma käisin mullu sõjaministeriumi eelarwe alamkomisjonis liikmena ise neid töökodasid waatamas. Eelarwe-komisjonis oli nimelt mõte, kas ei wõiks neid töökodasid nõndanimetatud „Eerika“ töökodadega ühendada? Koostöötamine oleks odawam tulnud. Meile näidati, et ikkagi wäga raske on niisuguse aparaadiga, millel nii pikad ja õrnad tiiwad ja nõnda õrn kere on, mööda uulitsaid teise töökotta saada. Aga meie peaksime nüüd jälle selle peale tõsiselt mõtlema, kas neid töökodasid ära kaotada ei saaks, sest nad kulutawad tõesti wäga palju. Näituseks, käib seal jõumasin hommikust õhtuni, ehk see küll tingimata tarwilik ei ole, sest masinaid tarwitatakse töökodades õige wähe, kuna metallitremist jne. wähe tarwis on. Lennumasinate parandustööd on niisugused, kus jõumasinaid tarwitada ei saa. Härra sõjaminister tähendas isegi, et seal muuseas ka õmblemise tööd waja on, mis kodus ohwitseride prouade poolt ilma tasuta tehakse. Sellest hoolimata lastakse aga jõumasin päewad otsa käia, nõnda et merele numasinate parandustöökodades 1. jaanuarist kuni 15. oktoobrini s. a. umbes 2557,6 kilogrammi bensiini ära tarwitati, see on umbes 150.000 marga eest. Ütleme, tööd on seal tehtud, on parandatud, paranduste hulka kuuluvad ka Daanist ostetud masinad, mis aga tõepoolest weel mitte parandatud ei ole. Ajalehes kirjutati, et aga masina parandamine tulla umbes 10.000 marka maksma. Aga siin on iuba bensiini üksi rohkem ära tarwitatud, kui see 80.000 marka, mis 8 masina

parandamine maksnud oleks. Aga selle peale ei tarwitatud ju mitte bensiini üksi, waid ka masinate kulu ja hoonete üür, parandus jne. on ka juurde arwata, kuna mina ainult bensiini olen nimetanud. Ja seda ainult ühest parandustöökojast, kuna neid ju kolm on. Ülemiste mäel teeb tööd üks 25 hobusejõuline lokomobiil ja et seal muud walgustust ei ole, paneb see ka elektrimasinad käima ja annab elektrit niikaua, kui walgustust tarwis on. Akumolaatorit sisse seades oleks palju odawam olnud. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Palju need akumolaatorid siis maksawad?) Ühekordne muretsemine wist 200.000 marka, ma toetan nende asjatundjate seletuse peale, et see kaks korda odawam oleks tulnud, nii et seda mõtet peaks tõesti weel kord läbi kaaluma.

„Eerika“ töökoja juhataja, wististe insener Sander, on lennuwäe töökodasid waatamas käinud, kas ei oleks mitte võimalik neid „Eerika“ töökojaga ühendada. Olid aga arwamised, et seal samasuguseid treipinkisid juba olemas olla, nagu lennuwäe töökodades on jne., nii jäeti kõik jälle nagu ta oli, ehk seal küll töölised üksikult töötawad. Ühes toas lukussepp, teises treial jne. Nad on seal täitsa oma pead, tarwitawad oma pead materjaali ja teewad tööd. Wäljaspoolt neid keegi kontroleerima ei saa tulla ja ei ole ka niisugust ametikohta. Lendurid ja ohwitserid, kui need ka sinna lähewad, kontroleerida nad ei oska, sest et nemad igakord tööd ei tunne. Teeks ohwitser mingisuguse tähenduse, siis ütleks mehaanik niisuguse sõna asja kohta, et ohwitser sellest asjast üldse aru ei saa. Ma ei taha mitte otsustada, et töölised seal kawaldawad, materjaali raiskawad, wõi muud sellesarnast; aga meie elame praegu niisuguses ajajärgus, kus mitte ainult ohwitserid ei mõtle, et ilma sahkerdamata keegi elada ei saa, ka töölised mõtlewad wahest nõnda. Niisuguse korratuse all kannatab aga riigi warandus. „Eerika“ töökojas on asi hoopis teist moodi. Seal töökojas on sedawõrd rohkesti töölisi, järelwaatajaid ja juhatajaid, et töölised mitte omapead ei jää.

Wiimaks, lennumasinate hinda tõstawad weel, härra sõjaminister, Saksamaalt ostetud kuus magneeto aparaati, mis Saksamaalt siia jõudes kõrgemad leiti olewat, nii et nad nende aparaatide jaoks kõlbmatad olid ja nad ilma tarwituse

seisma peawad, kuna iga aparaat 35.000 marka maksis. See summa tuleb ka aparaatide juurde arwata.

Härrad Riigikogu liikmed! Ma olen teid nüüd mõnegi asjaga lennuwäe juures tutwustanud, mul on siin veel rohkem materjaali, aga seda kõiki ei saa ma mitte awalikul koosolekul arutada. Annan osa Riigikogu juhatusesele. Minu arwamise järele peaksid need asjad veel kord põhjalikult järele waadatud saama, ja kui meil siin juures on wõimalik mõnda miljoni kokku hoida, siis on miljon ka midagi wäärt. Niipalju kui mina lennuwäes teeniwaid inimesi tunnen, ja kellega mina kokku olen puutunud, on need kõik inimesed, kes isamaad armastawad ja isamaa teenistuses kasulikud olla tahawad; nad on sellel arwamisel, et lennuwäe alal ikka palju korraldamist on.

Ma arwan, et austatud Riigikogu liikmed, neid asju siin kuuldes, ka mitte arwamisele ei wõi jõuda, nagu oleks härra sõjaminister oma seletusega arupärimise otsekohe ümber lükanud. Meie oleme näinud, et tema wäited õiendamist nõuawad ja asjaoluliselt hoopis teisele poole kaaluwad. Ma arwan, et austatud Riigikogu liikmed seda asja niisama tähtsaks peawad. Minu arwamise järele peaks kas mingisugune eri- wõi ka eelarwekommisjon seda läbi waatama asuma, ma ei tee praegu mingisugust ettepanekut, waid ootan, et ka teised Riigikogu rühmad oma arwamistega esinewad. Kui meie kõik oleme kuulnud, on wõimalik ülemineku-sõnamoodu ette panna.

Sõjaminister **J. Soots**: Lugupeetud rahwasaadikud! Härra Riigikogu liige Martna tegi mitmesuguseid etteheiteid lennuwäe kohta. Ma luban lühidalt wastata mõnede lennuwäe kohta ettetoodud wäidete peale. Härra Martna heitis mulle ette, nagu teeks ma nalja praeguse arupärimise arutamise puhul. Mina ei ole mitte nalja teinud, waid olen tõelikku pilti püüdnud luua nendes raamides, kuidas asjaolu tõepoolest on. On ju inimesi, kellele midagi püha ega ka midagi paha ei ole ja kui ehk härra Martna'le näitab see naljakas olewat, siis on see isiklik mulje. Meie teame, et on niisuguseid inimesi, et kui üks läheb kirikusse ja palub Jumalat, teisele siis see nali näib olewat. See on täiesti igati isiklik mulje, mis on nali ehk mis mitte. Mina ei ole aga tahtnud mitte nalja teha, waid olen püüdnud tõetruu pildi maalida, missugune tema meie lennuwäes on. Kui selle arupärimise pu-

hul härra Martna uued andmed on ette toonud, siis ei saa ma mitte ütelda, et need andmed waled oleks, kuid pean tähendama, et nad on karikatuurilised, niisama nagu härra Martna'tki karikatuuriliselt ajalehtis on maalitud. Seal wõib ära tunda, et see härra Martna on, kuid siiski on seal ka sarnaseid jooni, mis karikatuuriliselt suurendatud on. Ja kui seda waatad, siis näed, et see mitte ikka läieline pilt ei ole. Nõnda ma wõiksin ka ütelda, et muidugi kõik need faktid seal tuletawad meelde meie lennuwäge, nimelt et siin oli midagi ja seal oli midagi, aga see kõik on karikatuuriliselt wõetud ja mitte mingisugune tõendaw pilt.

Härra Martna ütles siin, et kelle süü see on, et 24. weebruaril nelja lennumasina aparaadil, tema ütelse järele, kandepaadid purunesid, kuna aga tõsiselt neil ainult mõnes kohas praod sisse tulid. Meie peame meeles pidama, et meie walmistame endid sõja jaoks ette, ja meil ei ole mitte igakord sõda suwel, waid wõib ka sõda talwel olla. Ja kui meil ka talwel sõdida tuleb, olgugi, et see wast raskem ja hädaohtlikum on, kui suwel, siis peame meie ennast ette walmistama, nendes tingimistes, milles meil sõda wõib tulla.

Mis puutub sellesse, mis härra Martna ütles, et mina ei ole neid lendurite resolutsioone nii ette kannud, nagu nad on, nimelt olla resolutsioonis öeldud, et „meie oleme walmis sõitma nende aparaatidega, kui nad ära parandatakse.“ Selle kohta ma peaksin üttelema, et minul on ametlik protokoll koosoleku juhataja allkirjaga, kus sarnastest tingimistest midagi öeldud ei ole. Kui aga niisugused tingimised oleks ette pandud, siis mina leian, et see oleks küllalt ka loomulik, sest mina ei ole ka millalgi ütelnud, et need aparaadid olid tulliued. Kui riigiwaranduste ülewõtmise komisjon müüb mõnikord sõjaministerriumi autosid, mis demobilisatsiooni puhul üle jäänud, ja Teie ostate ka sealt omale auto, ning wiite peale selle ta parandada, see ei tähenda siis veel mitte, et see auto sõiduks kõlbulik ei ole, waid tähendab, et teda wõib parandada. Et Eesti wabariigi raha kokku hoida, ja et sellel silmapilgul mitte just esimese järgu aparaate tarwis ei olnud, leppisime täies teadmises sellega, et meie ostsime osa poolpeetuid aparaate, et neid teatawal määral oma jõuga ja oma töökodades ära parandada ja korda seada. See aga veel sugugi ei tähenda, et aparaadid üldse kõlbulikud ei ole, kuna aga härra Martna tahab

tõendada, et waadake, nemad on hoopis kõlbmatud. Martna on pahane, et miks sinna on kutsutud ajakirjanikud seda selgitama, nemad ei olla ju tehnikerid. Ma tuletan meelde, et süüdistus oli ju selles, et aparaadid sugugi üles tõusta ei wõi. Muidugi wõib siis ka harilik inimene otsustada, et kas aparaat üles suudab tõusta, ehk ei.

Iga inimene wõib ju ütelda, et kui automobiil sõidab ja kui laew merel mitte põhja ei waju ja sõita wõib, siis tähendab, on nad ikka kõlbulikud, olgugi et neil mõni puudus on, ehk et nad tuliuued ei ole.

Mis puutub nende aparaatide parandamisele üldiselt, nagu härra Martna toonitas, siis ma pean ütleva, et meie oleme kogunud niisuguseid jõude, kes weel saadawal olnud ja väljamaalt paremaid inseeenerisid tuua, see tuleks Eesti wabariigile kalliks maksma. Meie katsume läbi saada ja läbi ajada nendega, kes siin on.

Selle kohta, nagu härra Martna siin ette kannab, kui palju naelu ja muud materjaali selle paranduse juures tarwis läheb, arwan, et seda oleks wõinud riigikontroll ise ette kanda ilma härra Martna'ta. Kui aga härra Martna on nüüd riigikontrolli teenistusse astunud, siis on see tema oma asi ja minul siin iga naela kohta andmeid taskus ei ole.

Mis puutub sellesse, et sõjaaegsed lendurid olla kõik ära läinud, siis nagu ma ette kandsin, oli sõjaajal meil õppimine, ja ainult sõja lõpuks oli wäike kogu, kes rohkem õppinud olid. Ei saa ka just ütelda, et sõjaaegsed on kõik läinud, ja kui ka oleks, see ei tähenda weel sugugi, et need, kes sõjaajal olid, et need kõige paremad olid. Lennuwäes meil sõjakogemusi pole. Ma ütlen, nii et lennuwäe kordaseadmisel mõnedki on sunnitud olnud ära minema. Lennuwäeülemale on ette heidetud, et sarnane noormees on julgenud lennuwäe etteotsa astuda. Ma pean aga ütleva, et nendel kaebajatel on kätemaksmise himu. Ja wäga kahju, et meie rahwaesitus kuulda wõtab sarnaseid inimesi. Mis puutub lepingusse „Aeronaut'iga“, siis oli leping tõesti tehtud, ja nimelt sellepärast, et ei saa ju sõdurid sundida, et nemad eraseltsile hinnata töötaks. Teisest küljest, et „Aeronaut“ ei suuda ka palgata enesele mehi ja spetsialiste, ja peab leppima ühest küljest selle abiga, mis temale lennuwäe sõdurid annawad, töötades üle teenistusaja, ja maksab neile ka selle eest teatawa summa palka.

Sellest, „Aeronaut'ilt“ saadud rahast, maksetakse välja kõik need materjaalid, mis riigi oma, aga tööraha, see jagatakse sõdurite wahel ära. Nõnda sai ka tehtud. Lennuwäe sõdurid aga, kes tööd teinud, tulid ise sellele otsusele, et selle asemele, et jagada igaihele seda raha, on parem, kui tarwitada seda raha üldiseks otstarbeks, oma biblioteegi peale, oma söögi saali sisseseadmiseks ja muu peale. Ja sellepärast sai lendurite eneste soowil see raha sellel wiisil ära kulutatud. (W a h e l h ü ü e.) Ka härra Martna peaks seda teadma, sest lendurid ise wastasid „Tulewik'u“ artikli peale „Kajas“, ja kes seda lugesid, said hoopis teistsuguse mulje. Härra Martna toonitab, et keegi lendur käinud Wenemaal, ja loeb üles nimekirja, missugust kaupa ta on toonud. Kuid see põhjeneb kõik juttude peal. Minu ajal lendurid ei ole käinud Wenemaal, kas nad enne on käinud wõi ei, ja kas nad sealt midagi on toonud wõi ei ole, seda ma mitte ei tea. Aga ma tahaksin sellepeale tähelepanu juhtida, et niisuguseid asju ei saa kuulujuttude peale põhjendada. Härra Martna'l peaks ju teada olema, et tema kohta ka mitmesugused kuulujutud käimas on ja kui kuulujuttude peale põhjendada, siis wõiks ka mina küsida, et mis see oma isa poeg Wenemaalt ometi ligi tõi?

Iga üksiku asja kohta, kui heas korras olid aparaadid ehk mis nende parandamiseks kulus, ei ole mul nimekirju käes, aga meil on ju kontroll. Ja kui tema on näinud seal seaduswastast tegu, siis on temal ju õigus protokolleerida, ja asi saab seadusliku käigu. Ma pean aga ütleva, et enne kirjutatakse wäga palju ajalehtedes, ja kui seda uurima hakatakse, siis tuleb ikka välja, et sääsest on elewant tehtud. Sellepärast kokku wõttes, mis mina enne lennuwäe kohta rääkis, kui ka need praegused teated, arwan, et rahwasitusel pilt selge on. Kui tema tahab esitajate kaudu ise waadata neid aparaate, siis ei ole mul selle wastu midagi, neile saab neid aparaate näidatud ja lendurid wõiwad nende silmade ees üles tõusta, nii kuidas nad tahawad. Aga ma paluks, et kuulujuttude najal mitte ei teotataks ühte Eesti rahwawäe osa.

J. Laidoner (põl.): Wäga austatud rahwasaadikud! Küsimus, mis täna päewakorras, on wäga tähtis juba sellepärast, et tulewases sõjas igatahes, minu arwamise järele, ja see ei ole mitte minu

isiklik arwamine, waid seda toonitawad terwe ilma sõjateadlased, saab lennuwäel palju suurem osa olema. Nüüd peab tunnistama, et meie oleme sellel alal väga kaugele maha jäänud, wõrdlemisi nõrk on meie seisukoht lennuwäe alal. Lennuwägi on tulewikus kolmas sõjawäeosa. Järk-järgult astub ta endise ratsawäe asemele ja wõib olla saab palju suuremat osa mängima, kui wiimastes sõdades mängis. Igatahes suured Euroopa riigid kulutawad selle peale määratumaid summe, teewad kõik, et oma lennuwäge nii tehniliselt, kui ka taktiliselt korda seada. Ma pean tunnistama, et need läbirääkimised, mis siin tehnika alal olid, neid ei saa mina mitte arwustada, — härra Martna teab ehk paremini, sest mina ei ole mitte lennuwäe tehniker, mina tunnen natuke neid nõudmisi, mis tema taktika on, seda ma tean. Mis nüüd täna siin ette toodi ja mis mind sundisid sõna wõtma ja tähelpanu juhtima selle peale, see on see, et meil ei ole asjatundjaid. Ma tahaks paariks minutiks lugupeetud rahwasaadikute tähelpanu kinni pidada. Kui meie wabadussõjas nii ütelda uhkusega wõime tagasi waadata oma tegewuse peale, siis ei wõi meie mitte seda teha lennuwäe alal. Meil ei läinud korda lennuwäe alal mitte midagi ära teha, meie ei saanud oma lennuwäge mitte tarwitada. Meil olid ainult paar lendurit sõja lõpul. Meil Eestis oli ülepea väga vähe tehnika haridusega sõjawäelasi, kuid kõige vähem oli neid lennuwäe alal. Wanematest sõjawäelastest oli meil ainult üks ja see oli kindral Soots, kes oli lendurwaatleja kursused läbi teinud, teised ei olnud seda mitte. Mis puutub lennuwäe tehnikeridesse, siis oli üks härra, kes oli ka sellekohase õpetuse saanud, aga kahjuks oli ta niiwõrd nõrk tahte pooldest, et ei jõudnud lennuwäge nii korraldada, et tema oleks saanud midagi ära teha. Kui meie temale nõudmised ette panime, et miks ei saa mitte korraldada, siis see asjatundja ütles, et waadake, meie lendurid olid siia tulles bande inimesi, halwasti riides, ja mõned nendest, kes nimetasid endid kunstlendiriteks, ei saanud mitte aparaadi peal üles tõustagi. Ma pean ütleva, et ma oma siüdistused tagasi wõtsin, sellepärast, et kui ei ole mingisugust materjaali, siis ei wõi nõuda, et tema kõik korruga ära teeks. Nõnda et meil sõjaajast ei jäänud mitte ühtegi lendurit üle, kellel oleks olnud meie Eesti sõja kogemused. Meie hakkasime sõjaajal õppima, tegime kontrahi kolme ing-

lased, 2 said surma — üks uppus siin ära, üks jäi elusse ja see on ka nüüd meid kõige rohkem õpetanud. Ma ütlen weel, meil on sõjakogemustega inimesi palju, aga sõjalendurid meil ei olnud. See oli, kahjuks, nii, aga meie ei saanud midagi parata. Meie lennuwägi oli nõrk ja tema edendamine wõtab weel kaua aega, sest see ala nõuab väga suurt ettewalmistust. Aga, mis weel rohkem tarwis on, see on raha, raha ja ikka jälle raha. Lennuwägi on iseenesest üks väga kallis asi. Jah, väga hea on ju wäljamaalt tellida kõige uuemad ja modern aparaadid, aga selleks on väga suuri summasid tarwis. Ei maksa ka mitte üksi kõigeparemaid aparaatisid tellida, kui lendurid hästi ette walmistatud ei ole. Minu arusaamise järele peawad need kaks asja paralleelselt minema: ei aita üksi kõigeuuemad aparaadid, kui sellekohaseid lendurid ei ole. See asi peab nikkamööda minema. Siin tuleks, kas wäljamaalt lennuwäe asjatundjad kutsuda wõi jälle saata üks osa meie noorimehi kusagile Euroopa modern aerodroomi peale õppima. Wiimasel teel on juba tagajärgi saadud, esimene tuleks aga meile liiga kallis maksma. Wäljamaalast-asjatundjat palgata, see oleks, nagu härra sõjaminister tähendas, väga kallis lõbu. (W a h e l h ü ü d e d.) Härra Emerich on küll meie teenistuses, aga Eesti alamana ja Eesti palgaga. Kui raskeks läheb wäljamaalt instruktorit palgata, seda teawad kõik asutused, kes seda teed on käinud, mis see maksab.

Juhin tähelpanu selle peale, sellepärast, et siin meie sõjaaegsete kogemuste peale tähendati. Ütlen omalt poolt, et need kogemused on nullid, meil ei ole lennuwäe alal sõjakooremusi ja peame teiste kogemustest õppima.

Sõjaministeerium on katsunud kokkühoidlikult talitada; on ostnud poolpeetud aparaatisid ja on püüdnud oma jõududega läbi ajada. Siiski peab tunnistama, et need noored, kes lennuwäes teeniwad, on wõrdlemisi suuri edusamme teinud ja tagajärgi saawutanud. Wähemalt, niipalju kui mina lennuwäe nõudmisi teoreetiliselt tunnen, on nad wõrdlemisi kaugele läinud. Siin loeti üks päewakäsk ette, kus on kästusid väga ettewaatlik olla. Mina isiklikult arwan, et niisugune päewakäsk mitte kohane ei ole. Uute meetodide õppimisel ja otsimisel ei tohi mitte ettewaatlik olla. See on sport, kus inimene wälja läheb elu ja surma peale. Kui juhtub õnnetus, siis on see paratamata, aga

kartlik ei tohi olla. Õnnetusi on aerodroomide juures alati rohkem olnud kui mujal ja saab ka tulewikus olema, nii kaua kui lennuaparaatide ja lennutehnika täiesti välja arenenud ei ole. Õppima peab julgelt.

Wõib olla, et sõjamineisterium on kõige kokkuhoidlikumat teed katsunud käia, poolpeetud aparaatisid ostnud, oma jõududega läbi ajanud, aga ma arwan, et lennuwäel on tulewases sõjas niisuur tähtsus, et, võib olla, see küsimus tuleb suure kriitika alla wõtta; kas meie oma sõjawäes ei peaks aktiivsemalt talitama, suuremaid summasid just selle peale ohwerdama ja kas oma mehi wäljamaale õppima saatma ja head aparaadid ostma ehk jälle wäljamaa instruktorid ametisse wõtma. Igatahes ütlen, et see on suurte kuludega seotud.

Weel kord kriipsutan alla, et lennuwäe ala on ainuke sõjaala, kus meil kogemusi ei ole, sest lennuwägi ei suutnud, kahjuks, mitte palju ära teha. Weel kord toonitan, et ma sellega ei taha süüdistada neid isikuid, kes sel ajal lennuwäe eesotsas olid. Wõib olla, et nende isiklik tahtejõud ei olnud küllalt suur, aga igatahes olid ka tingimused, milles nad töötama pidid, väga rasked.

J. Reesen (kom.): Kui ma täna kommunistlise Riigikogu rühma nimel sõna wõtsin, siis mitte selleks, et härra sõjamineistrile ehk teile, härrad rahwasaadikud, auku pähe rääkida. Wõtsin sõna selleks, et Eesti töörahwa ja töötawa rahwaenamuse tähelpanu selle poliitika peale juhtida, mida walitsewad kihid wõimu juures olles praegu teostawad.

Mina ei ole mitte sõjamineisteriumi riigikaitse kommisioni liige, nagu seda on rahwasaadik härra Martna. (M. Martna (sd.): Mina ka ei ole, mullu olin.) Kui praegu ei olegi, siis igatahes härra Martna on nendele andmetele ja aktidele palju lähemal olnud kui mina, sest tema nartseeltsimees härra Oinas teenib riigikontrollis, nii et härra Martna'l oli suur tagawara fakte ette kanda. (M. Martna (sd.): Teie tahate kontrolli kahtlustada, see on kommunistide ülesanne ikka olnud.) Praegusel juhtumisel ei mõtlenud ma mitte kedagi kahtlustada. Kuid igatahes on härra Martna'l suuremad sidemed olnud nende inimestega, kes wäetawatel kohtadel asuwad ja seda näitas juba tema hulgaline materjaal, mis ta sõ-

jamineistri wastu ette tõi. Sõjamineister kartis ise, et härra Martna wast need materjaalid edasi toimetab, kuid härra Martna on sellesama poliitika toetaja, mida sõjamineister ajab.

Näib küll, et sotsiaaldemokraatide ja sõjamineisteriumi sõjapoliitika wahel on siiski suur wahe. Kui sõjamineister kõneles lennuwäe sõjaplaanist, siis härra Martna kõneles midagi lennuwäe kaitse seisukorrast, et lennuwägi midagi kaitseb. Kuid need andmed, mis härra Martna ette tõi lennuwäe kohta, ei lase oletada, et lennuwägi kaitsewõimuline on. Härra Laidoner astus siis üles ja toonitas, et meil tuleb palju uusi aparaatisid osta ja palju, palju raha kulutada, et lennuwägi wõiks wastawale kõrgusele tõusta, et ta suudaks oma ülesannet täita. Kuid seesama härra Laidoner tõi ette terve rea faktisid sama lennuwäe kohta ja ütles, et alguses olnud sõjaajal ainult üks tehniker, kes lennuasjandust tundnud. Praeguse olukorra kohta härra sõjamineister andmeid ei annud, kortes, et need wastaste poolt ära kasutatud saawad. Kuid meie, töörahwa esitajad, peame tingimata teadma, mille peale see raha läheb.

Ja sellepärast nõuame, et härra sõjamineister oma lõpukõnes ära tähendaks, mille peale see raha wälja läheb, mis praeguses sõjaelarwes on üles wõetud ja ära näitaks, kuidas moodi sõjamineisterium mõtleb lennuwäge wõitluswõimuliseks teha, kõige wiperuste peale waatamata, mis seal ette on tulnud ja mida härra Martna siin paljastas. Meil on siiski niisugune mulje, et see lennuwägi wõitluswõimuline ei ole. Härra Laidoner rääkis suurriikide lennuasjandusest, kus suuri summe ära kulutatakse selleks, et lennuwäge wõitluswõimuliseks teha ning tähendas, et igaüks, kes sõjaasjandust tunneb, teab, et tulewiku sõjas lennuwäel esimese järgu tähtsus saab olema, ja et kui Eesti päkapikuriigi wõimud ses asjas midagi tahawad ära teha, siis saab see suurte kuludega sündima, sest tehnikeride ettevalmistamine ning lennuaparaatide tellimine nõuab suuri kulusid. Härra sõjamineister seletas, et meie walmistame endid ette sõjaajaks, kuid härra Martna seletas, et lennuwäge tuleb asutada kaitsemiseks. Meil ei ole mitte ülearune siit töötawate hulkade tähelpanu juhtida selle peale, missugune wahekord on meil wõimulolewate walitsewate kihtide sõjawäe ning meie suure naaberriigi Wenemaa

sõjawäe jõudude wahel. Kui siit tihtilugu toonitatakse ja ajalehtedes kirjutatakse, et meie lähedal asuw suur naaber kawatseb sõjakäiku Eesti riigi wastu, siis näeme igakord, kuidas meie walitsetwatel kihtidel isegi niisuguste kuulujutude pärast hirm peale tuleb, ja sellepärast mõtleb ja arwab walitsew kiht igakord, et wast naaberriik kawatseb seda tegelikult läbi wiia, mida naljahambad räägiwad. Kui nüüd praegu see suur-naaber Moskwa konwerentsi kokku kutsus, et sõjawägesid ja töötawate hulkade maksukoormat ühes sellega kergendada ja oma rahuarmastust sellega awaldas, mida ta mitu korda ennegi on teinud, siis öeldakse meile, et see on ainult manööwer. (M. Martna (sd.): Meil on 1918 a. weel wäga selgesti meele.) 1918 aasta ja praeguse aja wahel on suur wahe. Siis tungis töölisteklass kapitalistilise klassi peale. (Segased wahelhüüded keskel.) Ma ei mäleta, kas see oli kolme wõi nelja pingiga lendur, kes Warssawi wahet sõitis ja wiperusi tegi. Pean tähendama, et see sõit ei olnud mitte Tallinna ja Moskwa wahel, waid Warssawi, Pariisi ja Londoni wahel. Ja kui teie wõtate Lausanne'i kongressi, siis näete, et Inglismaa seal oma agressiiwset poliitikat ajab. (M. Martna (sd.): Ütelge, kellega peab Tshitsherin läbirääkimisi?) See asjaolu, et Tshitsherin seal läbirääkimisi peab, ei ole mitte tunnistuseks, et nõukogude Wenemaa kapitaliste tunnistab, waid on tõendus selleks, et Tshitsherin seal rahu tahab teha. Kui aga meie sõjaminister siin tulewatest sõjaplaanidest ja kawatsustest räägib, siis pole see mitte rahutegemine, waid pealetungimise plaan. Et teie peale tungite, seda on näha kõigist teie tegewusest ja kui teie peale ei tungiks, siis ei oleks teie praegu mitte siin koos. (M. Martna (sd.): L ä k s w ä h e k ö r w a.) Et sellel alal küllalt waidlusi on olnud ka härra Martna'ga, siis on arwata, et ka tema oma halli pea eest kardab. Ma tahaksin näidata faktide najal, et asi sugugi Moskwa pealetungimises ei seisa, waid asi seisab selles, et meie sõjaminister ja walitsewad kihid Londoni ja Pariisi sõjakukkede pealetungimise taktikat tahawad rahwaenamuse eest warjata, mille järele meie ministri härrad tantsiwad. (Saalis naer ja müra.) Paluksin härrat Riigikogu juhatajat koosolekul korda pidada.

Juhataja **A. Kerem:** (Kõlitsab.): Ma juhin Teie tähelpanu selle peale, et kõnetoolilt pole lubatud juhataja tegewust arwustada ja temaga waielda. Teen Teile sellepärast märkuse.

J. Reesen (kom.): Wäga hea. Kui meil tihti lugu räägitakse sellest, et meie suur naaber ajab sõjapoliitikat, ja et see praegune Moskwa konwerents on ainult selleks kawatsetud, et oma sammusid peita, siis ma julgen siin sootu wastupidist tõendada. Seda teen ma statistiliste andmete järele, mida igatahes sõjaminister wõib ümber lükata, kui tal seks teistsugused andmed on. Kui meie waatame neid andmeid, siis näeme, et see sõjawägi, mida Eesti riik ülewal peab ja seda wäge, mida suur naaber, nõukogude Wenemaa, ülewal peab, siis neid kahte wõrreldes on Eesti sõjawägi protsentuaalselt wõrreldes mitu korda suurem, ja nimelt kaks korda suurem, wõrreldes rahwa arwuga. (Wahelhüüded.) Sõjas otsustab püssitikk, seda peaksite teie teadma. Eesti töötawatel hulkadel tuleb iga 85 inimese peale üks sõjamees ülewal pidada, kuna nõukogude Wenemaal töötawatel hulkadel tuleb iga 162½ inimese peale üks sõjamees ülewal pidada. (Wahelhüüde: Kust Teie need kindlad andmed olete saanud?) See on Moskwa „Prawda's“. Ja kui meie nüüd waatame neid summe, mida üks kodanik peab kandma... (Wahelhüüde: Pidage meeles, kodanik, aga mitte tööline.) Kodanik jah, kuid ka tööline seal hulgas. Sealteie näeme, et Eestis need maksud, mis töötawate hulkade peale langewad, on neli korda kõrgemad kui nõukogude Wenemaal. Eestis langeb iga kodaniku peale, iga töötaja peale 3,3 dollarit, kuna nõukogude Wenemaal iga maksukohuslase peale langeb 0,77. See tõendab, et Eestis wäljaminekud sõjaasjanduse peale, et maksud sõjawäe ülespidamiseks elanikkudel neli korda rängemad kanda on, kui nõukogude Wenemaal. Sellega on näidatud, et see kommunistlik-militarism ei ole mitte nõnda kange kui päkapiku Eesti riigi militarism, sõjakus. Kui siin meie sõjaministril on olemas sõjawägi... (Wahelhüüde: Lennuwägi.) lennuvägi on ka üks osa sõjawäest ja lennuwäe wäljaminekud, nagu teie nägite, on õige suured. Kuid härra Martna tõi siin terwe rea fakte ette, mis näitasid, et tihtilugu meie walitsetwate klasside erilõbustuse peale rohkem läheb

kui mujale. Siin toodi ka terve rida fakte ette, kui palju lennuwäes piirituse peale kulutatakse ja mida ka muidugi wastawad ametnikud oma allkirjaga lubawad. Kõike neid asjaolusid arwesse wõttes, mis ma siin ette tõin, paneme meie Riigikogule järgmise ülemineku-wormeli ette: „Ära kuulates sotsiaaldemokraatlise Riigikogu rühma arupärimist ja sõjaministri seletust, nõuab Riigikogu lennuwäe täielikku ära kaotamist.“ (N a e r.)

Juhataja A. Kerem: Sisse on tulnud järgmised ülemineku-wormelid: Rkl. Martna poolt: „Sõjaministri seletust Eesti sotsiaaldemokraatlise tööliste partei Riigikogu rühma poolt esitatud arupärimise üle lennuwäe asjas ära kuulates, awaldab Riigikogu soowi, et Wabariigi Walitsus lennuwäe otstarbekohasema korralduse ja seal ettetulnud wäärnähtuste kõrwaldamise peale iseäralist tähelpanu pööraks ja läheb päewakorras edasi.“

Teine ülemineku-wormel: „Sõjaministri wastust Eesti sotsiaaldemokraatlise tööliste partei Riigikogu rühma arupärimise peale lennuwäe asjus ära kuulates, läheb Riigikogu päewakorras edasi.“

Kolmas ülemineku-wormel: „Ära kuulates sotsiaaldemokraatlise Riigikogu rühma arupärimist ja sõjaministri seletust, nõuab Riigikogu lennuwäe ära kaotamist.“

Sõna on hääletamise motiivide kohta rkl. Tõnisson'il.

J. Tõnisson (rhw.): Austatud Riigikogu liikmed! Rahwasaadik Martna poolt on mitmesugused andmed ette toodud, mille lähemaks selgitamiseks ei ole härra sõjaminister mitte sõna wõtnud, misnärast meil wõimatu on kontroleerida, missugused neist põhjendamata, wõi missugused põhjendatud. Kui seal aga mõned asjaolud põhjendatud arwustust on nõudnud, siis arwame meie, rahwaera-kondlased, et härra sõjaminister siin arwustust ära kuulates ise kõik saab tegema, et puudusi, mis lennuwäes olemas, kõrwaldada ja sellepärast hääletame meie liht ülemineku-wormeli poolt.

Juhataja A. Kerem: Ma hääletan kõige pealt rkl. Martna poolt esildatud ülemineku-wormelit, selle järele rkl. Reesen'i ning kõige wiimaks liht ülemineku-wormelit. (H ä ä l e t a t a k s e.)

Nähtawa enamusega on rkl. Martna ülemineku-wormelitagasi lükatud. (Hääletatakse rkl. J. Reesen'i ülemineku-wormelit.) Nähtawa enamusega on rkl. Reesen'i ülemineku-wormelitagasi lükatud. (Hääletatakse liht ülemineku-wormelit.) Nähtawa enamusega on liht ülemineku-wormel wastu wõetud.

Sõna on isiklis asjus rkl. Martna'l.

M. Martna (sd.): Kahjuks ei saanud ma kõike mitte hästi kuulata, mis härra sõjaminister siin minu kohta ütles. Igatahes sain ma nii aru, et härra sõjaminister kahtlustas mind, arwates, et mina need teated, mis minul olemas on, wõõrastele edasi annan ja edasi awaldas tema, et mina olewat riigikontrolli teenistuses. Noh, peaks küll ka iga aabitsa-Jüts aru saama, et mina kontrollist arwustawalt kõneledes, teda arwustades, ometi tema enese andmeid ei oleks wõinud tarwitada, nii on see kahtlustamine täitsa üleliigne, ta on arusaamatu, ta on lapsik. Et riigikontrolliõõr meie rühma liige on, siis kahtlustatakse meie wahekorda, nagu saaks meie rühm sõprusest seal rohkem teateid, kui teised rühmad. Selle kohta wõin ma öelda, et mina lennuwäe asjus riigikontrollist mingisuguseid teateid ei ole saanud, mis aga puutub sellesse härra sõjaministri arwamisesse, et mina neid teateid wõõrastele edasi müüa wõin, siis ütlen ma selle kohta, Preisi kuulsa Pritsu sõnadega: „Niedriger hängen“, see on — madalamale paigutada.

Juhataja A. Kerem: Sõna on isiklis asjas sõjaministril.

Sõjaminister J. Soots: Härra Martna seletas minu kõnet nõnda, nagu oleks mina ütelnud, et tema neid teateid, mis mina ette wõisin tuua, edasi wõib anda wõõra riigi saatkonda. Tõendan, et mina härra Martna isiku kohta seda mitte ütelnud ei ole. Siin on awalikud koosolekud, kus wõiwad pealtkuulajaiks olla kõik, kõikide wälissaatkonnad, ja sellepärast ei wõi ma ometigi kõiki teateid siin awalikult ette tuua, mida ainult kinniste uste taga teha wõimalik. See oli minu ütelse mõte. Ma arwan, härra Martna, et Teie minuga selles täiesti ühel arwamisel olete.

Juhataja A. Kerem: Et Riigikogu järgimööda juha 3 tundi on istunud,

ning aeg waheajamääramiseks, siis kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 1.05 min.

Peale waheaega algab koosolek kell 1.25 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **A. Kerem**.

Sekretääri kohal sekretäär **T. Kalbus**.

Juhataja **A. Kerem**: Riigikogu koosolek kestab edasi. — Riigikogu läheb teise päewakorra-punkti juurde.

6. Iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühma arupärimise-ettepanek Wabariigi Walitsusele haridusministeeriumi tegewuse kohta õpetajate Lomp'i ja Mets'a ametist tagandamisel.

(Arupärimise-ettepaneku tekst: „Täna-wu sügisel tagandas haridusministeerium ametist Järwamaa Särwwere algkooli juhataja Julius Lomp'i ja sama kooli endise õpetaja Johannes Mets'a ilma lahtilaskmise põhjusi teatamata. Warsti pärast seda saatis aga haridusmi-

nisteerium kooliwalitsustele ringkirja 9. okt. 1922 a. nr. 24664, milles teatatakse, et Julius Lomp'i ja Johannes Mets'a, kes kui mitte kõlbulikud Eesti kodanikkude kaswatajad, haridusministeeriumi otsusel õpetaja ametist tagandatud, ei wõi edaspidi õpetajaks registreerimiseks ette panna.

Nende korraldustega on haridusministeerium tunnustanud õpetajad Lomp'i ja Mets'a koolitööle kõlbmatuteks ja wõtnud neilt koolitööle pääsemise wõimaluse ning seega õpetaja kutse üldse. Selle juures ei ole asjaosalistele teatatud ei tagandamise põhjusi ega andmeid, mille põhjal haridusministeerium luges need õpetajad koolitööle kõlbmatuks, ei ole neile kooli rewideerimistel sellekohaseid märkusigi tehtud, ega tähelpanu juhitud nende töö puudulikkuse peale. Sel teel on tähendatud õpetajailt wõetud igasugune enesekaitse ja oma õiguste jaluleseadmise wõimalus üldse, ehk küll siin tegemist on mitte ainult õpetajate lahtilaskmisega, waid nende karistamisega ja õiguste kitsendamisega.

Nähes sarnases ümberkäimises õpetajatega haridusministeeriumi järjekordist sammu õpetajate tagakiusamises, paneb iseseiswa sotsialistliku töölispartei Riigikogu rühm Riigikogule ette pöörduda Wabariigi Walitsuse poole järgmise arupärimisega:

1. Kas on Wabariigi Walitsusel teada haridusministeeriumi poolt õpetajate Lomp'i ja Mets'a koolitööst kõrwaldamine ja koolitööle kõlbmatuks tunnustamine ilma põhjuste nimetamata?

2. Kas ja kuidas mõtleb Wabariigi Walitsus wõimaldada eeltähendatud õpetajaile enestekaitset haridusministeeriumi korralduste wastu?

3. Kas ja kuidas kawatseb Wabariigi Walitsus kaitsta õpetajaid üldse sarnase haridusministeeriumi omawoli wastu?

Palume wõtta see arupärimise-ettepanek Riigikogu ligema arupärimiskoosoleku päewakorda.

Tallinnas, 25. okt. 1922 a.

I. s. t. p. Riigikogu rühma nimel

(Allkirjad) J. Piiskar.

J. Tikš.

K. Freiberg.“)

J. Piiskar (is.): Meie arupärimine oli esitatud Riigikogule juba 25. oktoobril, seega on ta juba ligi kaks kuud wana. Wahepeal on olnud walitsuse kriis, on ametisse astunud uus Wabariigi Walitsus ja deklareerinud oma programmi, kuid ei walitsuse poliitikas üldse ega haridusministeeriumis eriti ei ole midagi muutunud. Uus minister ei ole asunud selgitama asjaolusid, millest tingitud käesolew arupärimine, tähendab need põhjused, millest käesolew arupärimine tõusnud, püsiwad ka praegu ja sellepärast ei ole esitatud arupärimine sugugi wananenud. Enne aga, kui arupärimise põhjendamisele üle minna, pean tegema väikese õiendawa märkuse arupärimise teksti kohta. Arupärimises on öeldud, et Särwwere algkooli juhataja Julius Lomp ja sama kooli endine õpetaja Johannes Mets on lahti lastud ilma põhjusi teatamata. Haridusministri abilt, härra Sauer'ilt saadud andmete põhjal pidi lugu nõnda olema, sest härra Sauer ütles, et need õpetajad on lahti lastud ilma põhjusi teatamata, ja et haridusministeeriumil ei ole midagi selle wastu, kui nad jälle kusagil ametisse astuwad. Wahepeal oleme saanud dokumentaalsed andmed, mis näitawad, et siiski on nimetatud põhjusi, miks need õpetajad wabastati, nimelt on öeldud, et mõlemad õpetajad on tagandatud kui isikud, kes ei kõlba Eesti kodanikkude kaswatajaks. Milles aga see kõlbmatuus seisab, neid konkreetseid tõendusi ja fakte ei ole

ette toodud lahtilaskmise puhul ega ka pärast.

Arupärimise juurde asudes, pean ma kõige pealt seda toonitama, et see arupärimine, kuigi ta praegu käsitab nähtust, mis maad leidnud kahe õpetaja suhtes, ei piirdu mitte ainult kahe õpetajaga, vaid iseloomustab haridusministeeriumi poliitikat üldse, on seega palju laialdasema ulatusega, nii endise kui ka praeguse haridusministeeriumi juhataja ja tegewuse kohta. Mitte ainult kaks õpetajat ei ole ametist tagandatud, vaid palju enam. Pärnus, näituseks, tagandati realgümnaasiumi õpetaja, kuigi haridusministeerium ise tõendas, et lahtilastud õpetaja on üks nendest, kes teatawas konfliktis õpilaste ja õpetajate wahel Pärnus sugugi süüdi pole. Selle peale vaatamata sunniti teda Pärnust lahkuma ja enesele mujal kohta otsima. Samuti võime leida terve rea juhtumisi, kus õpetajad on ametist wabasatud väga imelikkudel põhjustel. On tunnustatud nad näituseks nõrkadeks. Kui aga niisugune „nõrk“ õpetaja rewident'i kutsus oma koolitööd vaatama, siis lõi rewident lihtsalt käega ja ütles: „See kõik ei aita midagi“. Muuseas on õpetajatele ette heidetud, et nende wahekord lastewanematega näib olla, kuna samal ajal teada on, et wahekord nende õpetajate ja lastewanemate wahel hea oli. Mõnele õpetajale ja koolijuhatajale, kes alalises riis lastewanematega, on aga sama koolinõunik öelnud: „Ärge andke järele, teie peate ennast maksma panna.“ Wõiks veel näitusi tuua teistest maakondadest, kus õpetajad otse koomilistel põhjustel lahti lastud, otse ilma põhjusega ametist tagandatud. Endine haridusminister pidas tarwilikuks Järwamaa õpetajate wastu kohtuprotsessi algada ja selle kohta Riigikogu kõnetoolilt ebaõigeid teateid anda, kuna tõepoolest niingisugust süüdistusmaterjaali prokuröör nende õpetajate wastu ei leidnud ja härra Bauer on eraisikuna nende wastu kaebuse tõstnud. Kõik need asjaolud iseloomustawad haridusministeeriumi ja õpetajaskonna wahel kujunenud wahekorda. Kui walitsuse kriis tekkis ja tööerakonna häälekandja sel puhul sõna wõttis, siis kurjustas ta, miks endine Riigiwanem on esinenud endise koosseisuga, eriti just toonitati seal, et haridusminister oma ülesannete kõrgusel ei seisa. Nõnda siis toonitati walitsewate erakondade poolt, et siin wäärnähtused maad on leidnud. Meile on aga selge, et haridusminister ei

ole talitanud omapead, waid walitsewate rühmade, vähemalt kristliku rahwaerakonna ja põllumeestekogu rühmade lahkkel ja üksmeelsel kaasabil ja toetusel. Tulefatagu meelde kõiki neid sõjakäike õpetajate wastu, mis on peetud ajalehtedes, eesotsas „Kaja“, kus õpetajate organisatsioonide kohta imelikka kirjeldusi on awaldatud. Härra Hünerson raputab küll muigawalt pead, aga see peab wist tähendama, et tema „Kaja“ toimetajale õige lähedal seisab ja siis ka nende asjadega tutaw on. Mõned teised ajalehed on „Kaja“le“ selles mõttes truult kaasa aidanud. Mäletame väga hästi, kui Riigikogu kõnetoolilt endine haridusminister härra Bauer, kes sel ajal hoopis unustanud oli, et tema ka kord õpetaja oli ja kunagi wõib olla jälle enese sealt leiab. (J. Tõnisson (rhw.): Oma naha pärast ei tee seda muidugi ka minister mitte.) Härra Tõnisson, Teie peate seda paremini teadma, nii et mina selles suhtes Teiega praegu waidlema ei taha hakata. Igatahes tarwitas härra haridusminister igat juhtumist, olgu see keskkooli-seaduse arutamine, wõi mõni teine küsimus — iga küsimuse juurest oskas haridusminister üle minna õpetajate peale ja näidata, kuidas nende pärast haridusasi ei edene jne. Tema parem käsi, tema truim kaaslane oli kristliku erakonna liige härra Lattik, kes oma kõige pateetilisemad kõned pühendas õpetajaskonna materdamiseks ja nende organisatsioonide mahategemiseks. (J. Lattik (kristl.): Tarwitasin oma kõned ainult härra Piiskari materdamiseks.) Minu materdamiseks? See ju minusse ei puutu, härra Lattik, sest ma ei ole juba mitu aastat õpetaja olnud. Selle kõige kaudu on loodud õpetajate wastane meeoleolu. Tarwitatakse iga võimalust, et õpetajaid materdada. Kasutatakse selleks isegi õpetajate palgaküsimust — õpetajad saada kõrget palka ja teha wähe tööd. Praegu, kus üles wõeti kõigi riigiametnikkude palkade kõrgendamine, jättis haridusminister lahkesti õpetajad palgakõrgenduse alt wälja. Selle hariduspoliitika ohwrid on ka need kaks, õieti kolm õpetajat: Lomp ühes abikaasaga ja Mets. Neilt wõeti võimalus oma tööalal töötada, sest saadeti ju sel puhul kõikidele õpetajaid waliwatele ja registreeriwatele asutustele ringkiri, milles öeldakse, et teatud õpetajad on tagandatud, kui mitte kõlbulikud Eesti kodanikkude kaswatajad ja neid ametisse walida ega

registreerida ei wõi. See ei ole mitte ainult lahtilaskmine, waid see on õpetajakutse ärawõtmine ja nende isikute mustanimekirja asetamine. Meie teame väga hästi, mis tähendab mustanimekirja tööandjate juures. Töölised, kes tööandjale ei meeldi, wõetakse mustanimekirja ja wõetakse neilt seega teenistuswõimalus. Wabariigi Walitsus haridusministri näol on asunud mustanimekirju arutama. Seda ei jäta tööandja, eriti wabrikandid kasutamata, waid hakkawad omi mustanimekirju korraldama. Nii on walitsus ses küsimuses eesotsas ja eraettewõtjad loomulikult lähewad kaasa.

Üks niisugune õpetaja lahtilaskmise küsimus oli antud Riigikohtusse läbiwaatamiseks, seisis seal aga terve aasta, sest haridusministeerium ei andnud mingisugust materiaali selle küsimuse selgituseks. On järel päritud ministeeriumilt. Ministeeriumi ametnik on naiwselt teatanud, et dokumendid olla kadunud.

Inimene on lahti lastud, teatawate andmete põhjal on temalt wõimalus wõetud edasi töötada, ja kui kohtuteel tahab õigust nõuda, siis ei ole andmeid, sest need on kadunud. Aga kui ei ole mingisuguseid andmeid, siis ei saa ka mingisugust süüdistust olla, ning õpetaja peaks olema kõigest tagajärgedest waba. Aga ei, seda ei taha, isegi kohtukorras ei lähe korda ennast kaitsta, sest et haridusminister kohtuasutusi, ka Riigikohut, lihtsalt saboteerib ning mitmekordsete nõudmistele peale andmeid ei anna. Ütelgu haridusminister, et see nii ei ole.

Kui katsuda muretseda selgust arupärimises tähendatud õpetajate kohta olewate andmete ja otsuste põhjal, mis nende õpetajate kohta senni on antud, siis saame sootu teistsuguse pildi. Meie näeme, et nemad väga hästi õpetajaks kõlbawad ja isegi paremate õpetajate liiki kuuluwad. Seesama õpetaja Lomp, kes lahti on lastud, on tõstetud haridusministeeriumi poolt mitte väga ammu palgasuhtes kõrgemale astmele. Sarnaseid palgakõrgendusi anti ainult neile õpetajaile, kelle kohta haridusminister kindlas teadmises oli, et nad on paremad, eeskujulikud. Missuguse eeldusega on siis õpetaja Lomp kõrgemasse palgaastmesse tõstetud? Ju ta siis ikka oli tüse õpejõud.

Järwamaa koolinõunik ei ole mitte kommunist, härrad kristlased, minu teada olla ta kristlane. Tema on teatanud tänawu aasta juunikuul Mäo wallawalitsu-

sele, et nii hästi Mets kui ka Lomp ühes abikaasaga on 1921—1922 õpeaastal täitsa rahuloldawalt töötanud. See on ometi ametlik otsus, mu härrad. (J. Saul (põl.): Kas ta ise ka rahuloldawalt töötas?) Seda küsige Teie, härra Saul, koolinõunikult, kes ametliku isikuna wastutusrikkal kohal olles, eeltähendatud ametliku dokumendi andis. Temal on teada, mis tema koolijuhatajad teewad. Mina toon ette ametlikud andmed. Kui Teie leiате, et need ametlikud dokumendid kuhugile ei kõlba, siis Teie teete omas rühmas selle haridusministri ja sarnase hariduspoliitika kohta tarwilised järeldused.

Samuti on Särgwere koolis lastewanemate koosolekul ühel häälel soovitawaks tunnustatud kaswatustöö jätkamine sennistel alustel. Lastewanemad on õpetajaga ja koolijuhatajaga täiesti rahul. Koosolekul on järele päritud, kas kellegil ei ole kaebtusi ette tuua, kuid neid ei ole esitatud ei suusõnaliselt ega kirjalikult. Tähendab, kooliasi pidi seal korras olema.

Õpetaja Mets läks Järwamaalt Pärnumaale, Mõisakülla, ning seal hinnati tema tegewust jälle lastewanemate koosolekul. Rewidendi otsust ei ole, sest rewisjoni seal pole korraldatud. Koosolekust wõttis osa ligi 100 lastewanemat ja 90 häälega tunnistati õpetaja Mets'a töö täiesti rahuloldawaks ja nõuti, et haridusministeerium oma korraldused tagasi wõtaks, wõimaldades õpetaja Mets'ale tööd selles koolis jätkata. Sellekohane kiri saadeti haridusministeeriumile 85 lastewanema allkirjaga. Kuid haridusminister jäi omale seisukohale põhjendades, et õpetaja Mets on tagandatud endistel põhjustel. Kuna aga Järwamaa koolinõunik andis Mets'ale hea attestatsiooni, et Mets on töötanud täitsa rahuloldawalt, siis saa ometi ütelda, et tema ei kõlba.

Kui öeldakse, et keegi ei kõlba, siis tärkab esimene küsimus, on ta nõrk. Kuid on ametis väga palju nõrku õpetajaid, isegi keskkooles, kus ühtegi kõrgema haridusega õpetajat ei ole.

Sarnasel korral ei saa aga inimest, kes on täitsa rahuloldawalt töötanud, ometigi nõrgaks lugeda ja tagandada. Siin peab mingisugune wastolu olema, sest töötawad ju koolipõllul weel praegu inimesed, kes märksa nõrgemad.

Tänawu kewadel andis haridusministeerium teatawa ringkirjaga wõimaluse tagandada ja mitte registreerida õpeta-

jaid, kes eitawad awalikku kõlblust, on ulakuse poole kalduwusega, halvaks eeskujuks teistele jne. Need mõlemad õpetajad on karsklased ning kunni ei ole selgitatud, milles seisab nende ulakus, ei wõi juttugi olla ulakusest. Pealegi on haridusministeeriumis, vähemalt haridusministri Bauer'i ajal awaliku kõlbluse kohta väga awarad waated olnud. Ma ei tea küll, mis wahet ministeerium teeb awaliku ja isikliku kõlbluse wahel, kuid weel praegu on koolipõllul ametis isikuid, kes mitu korda on oma riided maha joonud, jooanud olekus klassi ilmunud jne. Mõnda neist on õpilased uulitsarennist leidnud, koju tassinud jne.

Wõiksin jutustada näituseks, usuõpetajast, kes arwas selle väga kristliku olewat, kui ta usuõpetuse tundides istub tütarlaste kõrwal ja püüab nendega olla väga koduses wahekorras, ning laseb nii pool kogemata käe üle tütarlaste rindade libiseda. Niisugused inimesed on ametis ja nende kohta ei leita midagi kõlblusewastast ütelda olewat. Nähtawasti anawad ministeeriumi kõlbluse mõõduuu järele mõõdu wälja väga kahtlased isikud. Milles seisab siis arupärimises esitatud õpetajate kõlbluse puudus, wõi ulakuse awaldu? Seda ei ole näidatud. Niihästi wanemate kui ka laste poolt on koolitööga rahul oldud, wahekord lastewanematega on alati hea olnud; kord koolis on niihästi wanemate, kui ka rewidendi poolt heaks tunnistatud, ja nüüd korraga öeldakse, et nemad ei kõlba koolitööle. Missugune on siis kõlblik õpetaja ja mida peab õpetaja täitma, et tema kohta midagi ütelda ei oleks, missugused on siis need nõudmised? Meie satume lihtsalt ummikusse, kust ei ole pääseteed. Waadeldes selle küsimuse eelmängu, leiame siiski pääsetee, sest kõige selle asja põhjuseks on olnud üks „Kaja's“ ilmunud kirjutus „Kommunism koolis“.

Selles kirjutuses on esitatud rida süüdistusi, mille peale haridusministeerium on saatnud järelepärimise maakonna kooliwalitsusele, et kas temal on teada, need ja need süüdistused, ja missuguste abinõudega on asutud nende likwideerimisele. Maakonna kooliwalitsus on wastanud, et temale need asjaolud teada ei olnud ja tema mingisuguseid abinõusid tarwitusele ei ole saanud wõtta. Maakonna kooliwalitsuses ei ole mitte kommunistid eesotsas, waid väga mõõdukas element. Järwa maakonna kooliwalitsust tahab haridus-

ministeerium waewalt kaassüüdlasena wõtta. Maakonna kooliwalitsus on alganud uurimist ja on saanud siis ühelt õpetajalt, kes seal ära läks, andmeid, mis väga sarnased nendele, mis „Kaja's“ omal ajal ilmusid. Need andmed, mis niihästi „Kaja's“ kui ka teatawa õpetaja poolt antud — ma ei hakka tema nime praegu nimetama —, ei ole tõendust leidnud sama õpetaja poolt ülesantud tunnistajate poolt. Õpetaja tõendab, et ei ole Särgwere koolis selle õpetaja ajal enam kui kaks korda riigilaulu lauldud, ometi tõendawad õpilased, kes sel ajal koolis olid, ja kooli päewaraamatud, et see õige ei ole. Kooli päewaraamatud on terve rida märkusi, kuna riigilaulu on lauldud ja õpetatud. Siis tuuakse seal weel ette teisi üksikasju, nimelt, et olla internaadi juhatamine antud, just nagu poliitilistel põhjustel, õpetaja Mets'a kätte. Järele kuulates selgus, et õpetaja Mets, kui üks noorematest ja rohkem asjast huwitatud, on olnud ainukene, kes walmis oli internaadi juhatamist oma peale wõtma, sest kõik teised õpetajad — nähtawasti mitte selle eest tasu saades — loobusid sellest. Nii ei räägi see mitte Mets'a kahjuks, sest tema oli ainukene, kes enese tööjõudu pühendas internaadi juhatamisele, ja kui teda ei oleks olnud, siis wõib olla, ei oleks ka internaadist kooli juures midagi wälja tulnud. Niisama räägitakse süüdistustes, et on õpilastele antud lendlehti jne., olla isegi seal, nagu „Kaja“ vähemalt kirjutas, Wiktor Kingissep'a surma puhul leinalippusid nähtud, kuid isegi see õpetaja, kes süüdistajana esineb, ka ei ole neid lippusid näinud. Nii on nad ikka ainult „Kaja“ toimetuses näha olnud. Samuti ei ole õpilased, kes seda kõike teadma peaksid, mingisugust keelatud kirjandust ega lendlehti näinud. Tahaksin teid siiski tutwustada mõnes osas selle kirjandusega, mis seal õpilastele lugeda on antud. Seal on näituseks niisugused raamatud: Inimese anatoomia ja füsioloogia — Weiderman'i kirjutatud, sellesama Weiderman'i, kes praegu haridusministriks on; siis Tuglas'e „Kriitika“, ning Kampmann'i „Eesti kirjanduse peajooned“, Schmeil'i „Inimene“, Leetberg'i — „Kui pikalt on „Kalewipoeg“ rahwaluule“, Hellat'i — „Terwisõpetus“, Koik'i „Elementaarne algebra“ jne. Olla isegi soowitatud härra Raudkepp'i — „Piibli algtõed“, wõi kuidas selle nimi oli, lugeda, aga miskipärast ei olla seda lugeda tahatud. Wõib olla, et see oligi see keelatud kirjandus.

Maakonnawalitsus omalt poolt, esialgseid andmeid kokku võttes ja üle kuulates ülesantud tunnistajaid — muuseas Paide poeglaste realgümnaasiumi õpilasi Limberg'i, Werner'i ja teisi, kes sel ajal Särgwere koolis käisid, nüüd aga juba Paides realgümnaasiumis õpiwad — on haridusministeeriumile järgmist teatanud: „Ülekuulatud isikud teatasid, et neile tunniajal on riigilaulu õpetatud ja et nad seda ka pidulikkudel juhtumistel on laulnud, koolijuhataja eestvõttel, kes laulutunde andis. Kihutuslehti ei ole neile antud ja Wiktor Kingissepp'a mälestamisest ei teadnud nemad midagi. Maakonnawalitsuse arwates tuleks siin lastewanemaid ja teisi isikuid üle kuulata. Maakonnawalitsusel ei ole esialgu võimalik asja kohta oma arwamist awaldada.“ See kiri on ministeeriumile saadetud 15. septembril. Kaasas on pikk üksikasjaline seletus, milles koolijuhataja seletust annab awaldatud wäidete kohta. Sellest oleks pidanud vähemalt selguma, et nendele õpetajatele, kellele etteheiteid tehti, ei ole midagi ette heita, kui asja erapooletult walgustada.

Seletuses tähendatakse, et need õpetajad, kes arwawad näinud olewat keelatud kirjanduse laialilaotamist, oleksid pidanud sellest otsekohe koolijuhatajale teatama ja koolijuhataja muidugi oleks pidanud siis abinõusid tarwitusele wõtma. Seda ei ole aga mitte tehtud. Tuuakse ette, et just pealekaebaja õpetaja poolt on rohkem poliitikat kooli wiidud, kui teiste poolt. Seesama õpetaja oli ajalookonspektis, mille ta õpilastele kätte andis, muuseas teinud niisugused märkused: Marks — juut, Engels — juut, seega rahwuslist wiha äratades. Üks õpilane oli aga konspekti alumisele äärel kirjutanud: Kristus — juut. Waadake, kui niisuguses waimus õpetatakse, siis peab ütleva, et just need õpetajad poliitikat kooli toowad. Ja kui siis kaebama lähewad, siis tuleks just neid endid ligema tähelepanemise alla wõtta, aga mitte teisi.

Paar päewa pärast seda, nimelt 19. septembril, ilmus Särgwere koolimajasse haridusministri abi härra Sauer, kes oli kokku kutsuda lasknud 8 inimest, 2 olid ise tulnud, tähendab ülepea 10 inimest, ja kuulas nad üle. See ülekuulamine on väga iseloomulik, mispärast selle juures paari sõnaga tuleks peatada. Ülekuulamine on toimetatud 4 silma all, ei ole isegi Järwa maakonnawalitsuse esimeest härra Sõnajalg'a, kes sel ajal seal olnud, pealt

kuulata lastud. Mingisugust ametlikku protokollit ei tehtud, waid härra ministri abi on ainult oma taskuraamatusse märkusi teinud.

Kes on a-a need inimesed, keda üle kuulati? Nende kohta on koolijuhataja Lomp oma arwamist awaldanud, muuseas ka haridusministeeriumi esitajat hoiatunud, et tema nende wäiteid mitte puhtarahana ei wõtaks. Ma pean tarwilikuks Riigikogu liikmeid tutvustada selle materjaliga.

Seal on kõige pealt Jakob Grünberg: selle kohta teatab koolijuhataja, et „teda usaldada wõib, sest ta on senni enmast wõrdlemisi erapooletult üles pidanud, on praegune hoolekogu esimees. 2) M. Ebro — wõib usaldada, sest senni on end erapooletult ülewal pidanud. Praegune hoolekogu liige. 3) Anna Rikk — ei wõi sugugi usaldada, sest Rikk on minu poolt jooibunud olekus kallaletungimise eest kohtu alla antud. Minu kaebtuse tagajärjel on ta siit ametist maakonna poliitseiülema poolt taandatud ja mujale wiidud. Olen kuulnud juba warem, et Anna Rikk on tühje- ja laimujutte kooli kohta laiali laotanud laste alastiwõtmise kohta, kuid polnud võimalust teda wastutusele wõtta, sest ei leidunud tunnistajaid. Rikk'i joomine ja minu abikaasale kallaletungimine sündis neil ühes Klemens'iga. 4) Johannes Klemens — ei wõi sugugi usaldada, sest tema on üks, kes figureerib minu abikaasale Rikk'i poolt kallaletungimise loos. Olen Klemens'iga juba warem wastolus olnud. 5) Jakob Treimann — ei tea temast lähemalt, tunnen wähe, kuid on Klemens'i sõber, lahkus hoolekogust, kui nõudsin, et nad Klemens'iga sekretääri ja kassapidaja kohused enesele wõtaksid ja selle järele nad lastewanematega wastolusse sattusid. 6) Anna Seks — ei wõi sugugi usaldada, sest Seks'id said minu poolt lahtilaskmiseks ette pandud kojamehe lepingu rikkumise pärast. 7) Madis Hallik — ei wõi sugugi usaldada, sest ta on Seks'i lähedalt sugulane ja sai minu poolt kooliruumidest lihtsalt välja wisatud, sest ilmus täisjooibunud sinna. Tolkorral lamas kogu öö jooibunud pargis maas ja on nüüd muidugi wihane. Oli lubanud mulle selle eest kätte maksta. Peale selle on weel kaebamas käinud Anton Rikk, kes Lomp'i poolt kohtu alla antud ja G. Triumph, kes kooliajal warguse pärast karistatud sai. Wiimane tunnistaja, keda üle kuulati, oli Wunder, keda ei saa usaldada, sest olen temaga sõja-

jalal". ütleb koolijuhataja, „olen temale awalikult kallale tunginud, et miks wallalt wiinawabriku ära wõttis, kuna wallawalitsus wabrikut oma kätte tahtis, ja seega kogukond kahju sai. Rahwakoosolekul oleme alati wastolus olnud.“

Need on pealekaebajad. Ma tähendasin, et koolijuhataja hoiatas haridusministeeriumi esitajat, missugune element see on. Need koolijuhataja wäited on ka tõendust leidnud ja selle kohta on koolijuhataja haridusministeeriumile natuke hiljemalt kirja saatnud, milles tema teatab, et peatunnistaja Rikk kohtuotsusega Lomp'i abikaasa peksmises süüdi on mõistetud, ja Klemens samas asjas kohtuuriija poolt waletunnistuse eest wastutusele wõetud. Ka Seks'i asi lõppes tema kahjuks. Nende kõige kangemate tunnistajate ja pealekaebajate kohta on näidatud, missugune element see on. On rida kohtuotsuseid, mis lasewad neid inimesi wäga iseäralises walguses paista.

Kui nüüd küsida, milles haridusministeerium õpetaja Lomp'i süüdistab, siis on need süüdistused samuti põhjendamatud. Seal kõneldakse muuseas, et Lomp olla kihutustööd teinud rahwakoosolekul, et Eestis sotsialistlik kord maksma pandaks. Rahwakoosolekul sõnawõtmine on siis see, mis teeb inimese koolitöö jaoks kõlbmatuks. Aga kui tema oleks, näituseks, kihutustööd teinud põllumeestekogude heaks, mis samasugune poliitika oleks olnud, kas teda oleks siis tagandatud? Tähendab, kui teie ei ole kui needsinatsed kristlased ja põllumehed, siis olete ära neetud, tantsite aga meie pilli, siis olge lahked ja tehke poliitikat niipalju, kui jõuate. Ma näitasin alles hiljuti, kuidas isegi riigi kulul ametnikud ametisse seatakse, et teatawat poliitikat teha.

Siis edasi olewat ta kihutustööd teinud mõisade tükeldamise wastu. Selle kohta seletab õpetaja Lomp, ja see seletus on ka haridusministeeriumile saadetud, et tema ettepanekul on nõutud, et Kareda, Palu ja Huuksi mõisad tükeldatud saaksid ja endistele mõisatöölilistele antaks. Kui aga enam tükeldada ei suudeta, siis antaks ühisarwitamiseks. Härrad parempoolsed, kes teist ei ole mõisade tükeldamise wastu kihutustööd teinud? Just parem tiw oli see, kes mõisasüdamete tükeldamise wastu kihutustööd tegi. Kui nüüd õpetaja on seda teinud, mida teie aastate kaupa olete teinud, mille pärast teie isegi terwele Eestile hukatust ette kuulutasite ja tuld ja

tõrwa kaela arwasite tulewat, miks lööte siis nüüd teised risti, kui nad sedasama teewad?

Siis edasi olewat kutsutud rkl. Kägu Särgweresse kõnelema. Kas see siis ka kuritegu oleks olnud, kui Kägu asemele rkl. Saul oleks kutsutud sinna kõnelema? On see siis niisugune süü, mille pärast inimene õpetajaks ei kõlba? Aga ma küsaksin nüüd härradelt Riigikogu liigetelt — haridusministrilt ei saa ma küsida, tema ei ole wõtnud waewaks siiaagi tulla — kuidas sellega siis nüüd õieti lugu on, kas Riigikogu liikme kõnelemakutsumine on kuritegu wõi mitte? Minul on aga kindlad andmed, et Riigikogu liige Kägu küll on seal kõnelenud, kuid on kõnelenud sealsete asunikkude kutsel. Nii on siin otsekohe wassimisega tegemist. Aga Riigikogu liikme kõnelemakutsumine ei ole ju mingisugune kuritegu. Kui küsimus sellele pinnale pannakse, siis näitab see, et mingisugust süüdistust üldse ei ole.

Järgmine, 5. punkt on weel huwitawam. Nimelt öeldakse, et Lomp olla juures olnud, kui Mets hüüdnud: „Elagu nõukogude Wenemaa!“ Kui näituseks Riigikogu liige Kägu oleks juhtunud Saul'i kõrwal seisma, ja oleks hüüdnud: „Elagu nõukogude Wenemaa“, kas siis oleks teie, mu härrad, härra Saul'i wastutusele wõtnud?

On alati räägitud sellest, et nõukogude Wenemaa olla üks Eesti-sõbralikkudest riikidest. On see nii, wõi ei ole see nii? (J. Tõnisson (rhw.): Wotkus diplomaat! J. Kana (töer.): Riik on sõbralik, kuid mehed ei ole.) Härra Kana, Teie erakonnast wälisminister Piip rõhutas alati, et Eesti on nõukogude Wenemaaga sõbralikul jalal. Kuidas siis oleks, kui mina, näituseks, juhtuks kuskil hüüdma: „Elagu Inglismaa! elagu Soome! elagu Prantsusmaa!“ Kas siis juhtuks minule ja neile, kes minu kõrwal seisawad, sedasama, kui sellele õpetajale, kes juhtus olema inimese kõrwal, kes hüüdis: „Elagu üks meie sõbralikkudest riikidest.“ (J. Tõnisson (rhw.) Kas Inglismaad selleks elada lastakse, et ta Eesti riigi asemele tuleks?) Härra Tõnisson, kui Teie ehk sellele kristlikule waimule lähemal seisate, mille abil wõidakse läbi näha südamed ja neerud, siis muidugi teate, mis mõttega keegi midagi hüüab. (J. Tõnisson (rhw.): See on Teie diplomaatia kohta.) Just niisama, nagu

Teie wahelhüüe Teie diplomaatia seisukohta näitas, mis arwustust wälja ei kannata. Aga mina, härra Tõnisson, ütlen Teie rahuldamiseks veel rohkem. Õpetaja Mets, kelle kõrwal õpetaja Lomp pidi seisnud olema ja kes justkui olla hüüdnud: „Elagu nõukogude Wenemaa“, oli sel silmapilgul Tartus keskkooli õpetajate kursustel. Nii on lugu nende hüüdmistega. Aga see kirjutatakse Lomp'ile wiienda punktina süüks, mispärast ta ei sünni koolitoas töötama ja lapsi õpetama. Siis on veel mingisugused süüdistused, et ta olla lapsi alasti wõtnud ja neid mõõtnud. Lapsi on tõepoolest mõõdetud, terwishoiule nõuete järele, mis igas koolis olemas. Lapsi on mõõdetud ja kaalutud, lastewanemate, õpetajate kui ka naisõpetajate juuresolekul. Neid ei ole aga mitte alasti wõtetud, waid on lastud jalad lahti wõtta ning poistel suuremad pealisriided ära wõtta. Tütarlastel on lastud pealmine kleit poolest saadik maha wõtta, et rinna ümbermõõtu saada. Peale selle, nii seletab koolijuhataja, oli iganädaline pesupuhutuse järelwaatus, sest paljud lapsed tulid liig mustalt ja täidega kooli. Niisugust järelwaatust ei wõinud maaliitlased sallida, sest üks maaliitlane oli oma juures teeniwa waeselapse 20° külmaga ilma särigita kooli saatnud. Mõõtmisest ja kaalumisest sai lastewanematele teatatud. Osa ilmus kooli, kuid osa ei pidanud seda mitte nii tähtsaks. Kui lugu nii on, et saadetakse lapsi ilma aluspesuta kooli ja kui klassiwanem laseb hariliku korra järele kuue ära wõtta, et waadata, kas pesu puhas on ning laps ootamata kombel alasti jääb, siis ei ole, minu arwates, siin õpetajad süüdi, waid need, kes oma karjalapsi alasti kooli saadawad. Rohkem alastiwõtmisi ette tulnud ei ole. Siis edasi ütelnud koolijuhataja kooliwanemale, kui kooliwanem käsu annud koolis palweid pidada, et tema seda mitte teha ei wõi, sest et see seadusega keelatud on ning teda wõidakse sellepärast kinni panna. Ta on lubanud palweid pidada siis, kui kooliwanem wastutuse enese peale wõtab. Kooliwanem seda aga teha ei julgenud ja mispärast siis pidi just õpetaja määrustewastastalt talitama? Ühe ringkirjaga, ma ei tea, kas sellesamaga wõi teisega, teatati, et hommikutundidel tuleks korraldada kooswiibimisi. „Kaja“ tegi nendest kooswiibimistest „miitingud“. Need kooswiibimised on ette kirjutatud kooliwalitsuse ringkirjaga ja neid korral-

datakse ka teistes koolides. Särgewater koolis on nendel miitingutel kõnelenud koolijuhataja Lomp muuseas loomade ja lindude söötmisest talwel, rõõmsast meelest töö juures jne. Kui need kõik kommunistlised asjad on, siis ei ole midagi parata. Siis keegi teine, õpetaja Lellep, on kõnelenud piiblist, lootusest Jumala peale... (J. Hünerson (põl.): A a m i s t a p i i b l i s t k ö n e l e s ?) Kui rkl. Hünerson küsib, mis ta kõneles, siis pean ütleva, et nimetatud õpetaja kristliku ilmawaate poolehoidja on. Siis edasi on kõnelenud õpetaja Mets: „Kewade inimese elus ja looduses, rewolutsioonid looduses ja ühiskonnas.“ (J. Hünerson (põl.): A a a!) Härra Hünerson, ma pean Teile ütleva, et seesama õpetaja, kes kaebtuskirja saatis nende koolimiitingute üle, ise oli kõnelenud rewolutsioonist ja ewolutsioonist.

Sarnased olid need miitingud. Aga sarnased kooswiibimised olid ette nähtud ja ette kirjutatud ja ei korraldatud neid sugugi omapead.

Siis edasi, Ameerika abiandmise asjas ei olewat õiglane oldud, sest abi ei olewat mitte ühetasaselt korraldatud. Tegelikult on aga lugu nii olnud, et õpetaja Lomp oli Ameerika toetuspunktis ainult rewisjoni komisjoni liige. Abiandmist toimetasi teised isikud nagu proua Johanson, Epro seesama Epro, kes tema wastu süüdistuse on tõstnud ja keda üle on kuulatud, siis Grünthal, Lellep, seesama Lellep, kes kõneles piiblist ja Kristusest ja kõigist sarnastest ilusatest asjadest. Peale selle toimetasi suuremaid abiandmisi maakonnawalitsuse esitaja härra Janson. Siis kaebanud veel kojamees, et tema palk saamata jäänud. Kojamees saab palka wallalt ja olla kõik palga kätte saanud. Kõik Lomp'i poolt ülesantud tunnistajad on üle kuulamata jäetud.

Niisuguste väga kahtlaste wäärtustega andmete põhjal, ainult taskuramatu märkuste abil, mis on saadud isikutelt, kellest suurem osa on mitte ainult wihawaenus, waid kohtujalal sellega, kelle peale nad kaebawad, on siis otsus tehtud. Kas on selles süüdistustereas ühtki küsimust, mis on seotud otsekohe kooliga ja koolitööga? Ei ole. On wõetud juhtumisi eraelust — kas ta sel korral trepil seisis, kas tal sarnane wõi teistsugune ilmawaade jne. — kõik asjad, mis, kui nad põhjendatud oleks, kooliga kuidagi ühen-

duses ei ole. Ma tähendasin eelpool, et ei ole võimaldatud neile õpetajatele enesekaitset.

Nende poolt on saadetud mitmed pikad seletuskirjad, kuid neid ei ole kusagil arvesse võetud. Neile õpetajaile ei ole antud mingisuguseid andmeid selle kohta, kes ja kuidas nende peale on tunnistatud. Tähendab, ei ole võimalustki inimesi vastutusele võtta — selle waletunnistuse eest. Selleks, et neid andmeid saada, on pööratud niihästi Järwamaa kooliwalitsuse, kui ka ministeeriumi poole, kuid kusagilt ei ole wastust tulnud — Järwamaa kooliwalitsuselt sel lihtsal põhjusel, et temal neid andmeid ei ole, ei wõinudki olla, sest materjaal oli ministeeriumis, ja ministeerium lihtsalt waikib. Õpetaja Lomp on saatnud kirja Järwa maakonna kooliwalitsusele järgmise sisuga:

„Järwamaa kooliwalitsuse juhatajale. Haridusministri abi härra Sauer esitas minule koha peal süüdistusi, mida ta teatawatelt isikutelt saanud ja mis täiesti sihilikud ja ebaõiged. Kahtlemata awaldawad aga need laimujutud oma mõju asja käigu peale ja igatahes on nad selle sihiga haridusministeeriumi esitajale ette kantud. Arwan, et mul õigus ja kohus on nende walesüüdistuste ja laimuduste peale wastawalt reagerida. Selleks sunniwad mind need süüdistused iseenesest, kuid praegu on seisukord niisugune, et wastutusele wõtmine wõimatu. Haridusministeeriumi esitaja teatas mulle küll süüdistused ja ülekuulatud isikute nimekirja, kuid teadmata on mulle, mida just igaüks neist on tunnistanud. Sellepärast palun teid sammusid astuda haridusministeeriumi ees, et minule wälja antaks kaebajate kui ka tunnistajate nimed ja eraldi igauhe kaebtused ja tunnistused. Seda wajan ma selleks, et omi õigusi kaitsta ja kohtuteel jalule seada, kui need kuulu- ja laimujutud miskisuguseid tegelikka tagajärgi peaks andma.“

Need kuulujutud on annud tegelikka tagajärgi, sest need õpetajad on mõlemad ametist tagandatud. Kõige selle asja juures peab weel rõhutama üht wäga ime likku asjaolu. Haridusministri abi ise tõendab, et sellelt kohalt on kohalikkude intriigide põhjal juba 15 õpetajat lahkuma sunnitud, seal hulgas 4—5 koolijuhatajat. Ka praegu, kus haridusministeerium määras Lomp'i asemele ajutiseks juhataja ko-

hustetäitjaks ühe õpejõududest, on seal jälle juba käimas teatawad intriigid, ja seekord mitte ainult intriigid, waid palju rohkem põhjendatud kaebtused, kui waremalt, sest uutest õpetajatest, kes peaksid kõlbulikud olema koolitööks, ning eeskujulikud, sest ega siis ühe kõlbmata asemele teist ei panda, nendest on üks, kelle kohta koolijuhataja on pidanud protokollit tegema ja terwe rea õpilasi üle kuulama. Need õpilased kõnelewad järgmist: „Õpetaja lõi mind laulutunnis sellepärast, et ma laulusõnu hästi ei osanud, löömine oli walus.“ Niiwiisi kaswatatakse kristlikku waimu. Teine ütleb: „Õpetaja Lott — kas ta selle ajaloolise Lott'i sugulane on, ei tea, — lõi mind raamatuga sellepärast, et lauluwiis segi läks.“ Kolmas ütleb: „Õpetaja Lott lõi mind laulutunni ajal wastu rindu, mispärast — ei tea.“ Neljas ütleb: „Õpetaja Lott raputas mind õlast, miks — ei tea.“ Kõige selle kohta teeb ministeeriumi poolt saadetud koolijuhataja õpetaja kohta järgmise otsuse: „Et õpetaja Lott juba warem õpilaste wastu awalikkude algkoolide seaduses ettenähtud ning keelatud mittepedagoogilisi abinõusid tarwitas, siis hoiatasin mina igaks juhtumiseks õpetajat A. Lott'i oktoobrikuu lõpul, sest kindlad andmed puudusid minul. Peale selle on õpilase Kleinberg'i üteluse järele õpetaja Lott teda ka löönud. Õpetaja A. Lott'i teguwiis on lastewanemates pahameelt sünnitanud, mis põhjal wiimased ka sõjakäiku minu, kui koolijuhataja, ja kooli wastu alustanud on. Teatan, et mina õpetaja Lott'i teguwiisi, kui seaduswastase eest wastutust kanda ei wõi ega taha, ning saadan käesolewa protokollit maakonna koolinõunikule teadmiseks ja otsustamiseks.“

Waadake, sarnane on kord selles koolis, kus enne ei koolihoolekogul ega lastewanematel õpetajatega mingisuguseid kokkupõrkeid ei olnud. Nüüd on aga koolijuhataja sunnitud ülemust asjaolude selgitamiseks kohale kutsuma. Mida see näitab? Eks seda, et kohalik seltskond intriigihimuline on, ja kuidas need tugewad ja kõlbulikud õpetajad koolis töötawad. Sarnaseid näitusi wõiks palju ka teistest koolidest tuua, kuid jätan selle praegu tegemata, aga kui need nähtused ka edaspidi korduwad, siis oleme sunnitud esinema arupärimise ja arwastamise alla wõtma õhkkonna, mis praegu koolides walitseb ja just neis koolides,

kus walitsemas „kristlik“ waim. Kõiki neid asjaolusid arwesse wõttes ja silmas pidades seda, et ministeerium on mööda läinud isegi maakonnawalitsusest, kellel õieti oma teenijate kohta peaks midagi ütelda olema, sest õpetajad on ju maakonnateenijad, mitte riigiteenijad — on Järwa maakonnawalitsus omal koosolekul küsimust arutanud. Sellel koosolekul on olnud Sõnajalg, Tobro, Naaris, Krabi ja Söödor. Koosoleku otsus selle küsimuse kohta kõlab järgmiselt: „Ära kuulates haridusministeeriumi kooliosakonna kirja 7. oktoobr. 1922 a. nr. 23551, millega nimetatud osakond teatab, et haridusministeerium otsustas Särgwere algkooli juhatajat ja õpetajat Julius Lomp'i, kui isikut, kes Eesti kodanikkude kaswatamiseks ei kõlba, ametist tagandada, ära keelates teda edaspidi õpetajaks registreerida, otsustas maakonnawalitsus eelnimetatud haridusministeeriumi otsuse õpetaja Julius Lomp'i tagandamise asjus tunnistada seaduswastaliseks ja omawalitsuse õiguste rikkumiseks, sest see haridusministeeriumi otsus ei ole makswate seadustega kokkukõlas, kuna awalikkude algkoolide õpetajad on omawalitsuste ametnikud, keda ametist tagandada wõib ainult selle omawalitsuse ettepanekul, kelle teenistuses nemad on, nagu see Eestimaa kooliwalitsuse ajutise korralduse § 17 p. n. tähendatud. Ka ei ole õpetaja Lomp'i ametist wabastamiseks ettepanekut tehtud awalikkude algkoolide seaduse § 85 p. 7 põhjal. Ühtlasi leiab koosolek, et tarwilik oleks olnud kutsuda haridusministeeriumi korralduse § 6 põhjal haridusministeeriumi nõukogu koosolekule õpetaja Lomp'i kohta käiwate süüdistuste arutamise puhul maakonna kooliwalitsuse juhataja.“

Huwitaw, kas nüüd Järwa maakonnawalitsust tabab sama saatus, mis tabas Järwamaa õpetajate liitu, kes protesteerida julges haridusministeeriumi ringkirja wastu. Selle otsuse põhjal on saadetud Järwa maakonna kooliwalitsuse poolt haridusministeeriumile asjaolude kirjeldus, milles maakonna kooliwalitsus toetab õpetaja Lomp'i palwet. Kirja sisuline osa on järgmine: „Maakonna kooliwalitsuse arwates tähendatud asja wormilise ja ka sisulise seisu pärast on tarwis selles asjas uus kohapealne juurdlus ette wõtta ja otsus teha materjaali põhjal, mis sisaldab ka kõiki süüdistatawa poole ja tema poolt ülesantud tunnistajate seletusi.

Mitte tahtes enne põhjaliku juurdluse toimetamist puudutada asja sisulist külge, arwab maakonna kooliwalitsus, et õpetaja J. Lomp'i süüdistusaja praegune seisukord, kus ei ole üle kuulatud kõiki süüdistatawa poolt ülesantud tunnistusi ega ka temale juurdlusmaterjaali näidatud, wõimaldab ja õigustab kahtluste ja iga suguste oletuste tekkimist õpetajaskonnas ja wõtab wõimaluse tõendada ametiasutuste erapooletust, seda enam, et J. Lomp ligiolewas kirjas ja ka awalikult tõendab, et tema wõib kõik tema wastu tõstetud süüdistused ümber lükata, kui temale aga selleks wõimalus antakse.

Edasi on Järwa maakonnawalitsus arwamisel, et algkoolide õpetajad on omawalitsuste ametnikud ja neid tagandatakse E. K. A. korralduse § 17 p. m ja n põhjal omawalitsuste ettepanekul.

Eelõeldu põhjal palub maakonnawalitsus haridusministeeriumi J. Lomp'i süüdistuse ja ametisttagandamise asja uuesti juurdluse ja otsustamise alla wõtta meie poolt eelpool tähendatud korras.“

Sellele kirjale on juurde lisatud õpetaja Lomp'i seletus, milles ta teatab, et teatawad isikud, nimelt Klemens, Rikk ja Seks on tema poolt kohtulikule wastutusele wõetud, ja süüdlaseks tunnistatud. Samuti rõhutab ka Järwamaa õpetajate liit Lomp'i asja uuesti arutusele ja uurimisele wõtmise wajadust.

Kõik need materjaalid on haridusministeeriumil käes. Kui Lomp isiklikult wastust nõudis, teatas haridusminister, et tema ennast sugugi ei tunne puudutatud olewat, kui Lomp kohtus õiguse saab. Tööerakond rõhutas samal ajal, et endine minister küllalt kohane ei olnud. Nüüd, nagu näha, tahab praegune minister sama teed käia, ja talitada samuti, nagu omal ajal kuulus maawalitseja ütles: „Mis ma kirjutanud, olen ma kirjutanud.“ Et teatawate õpetajate tagandamine just kohaliste intriigide tõttu on sündinud, siis on haridusministeerium asunud toetama neid intriige. Hariduspoliitikas surutakse endiselt maha neid, kes ei ole kui kristlane, ega põllumees — need ei kõlba koolipõlule. Neile luuletatakse külge kõiksugu asju, mida kusagil olnud ei ole jne. ning kangutatakse lahti. Kõike seda arwesse wõttes teen ettepaneku seda arupärimist wastu wõtta.

Juhataja **A. Kerem:** (Hääletatakse.) (J. Kana (töer.): Kas Teie hääletate ka poolt? J. Tõnnisson (rhw.): Las' teine minister ka seletab, las' loeb.) Arupärimise-ettepanek on 25 häält poolt saanud, sellega on ta vastu wõetud.

On tehtud ettepanek koosolekut lõpetada. Selle kohta sõna ei soovita? (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolekut lõpetada. Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 2.45 min. päewal.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu abiesimees **A. Kerem.**

Sekretäär **T. Kalbus.**